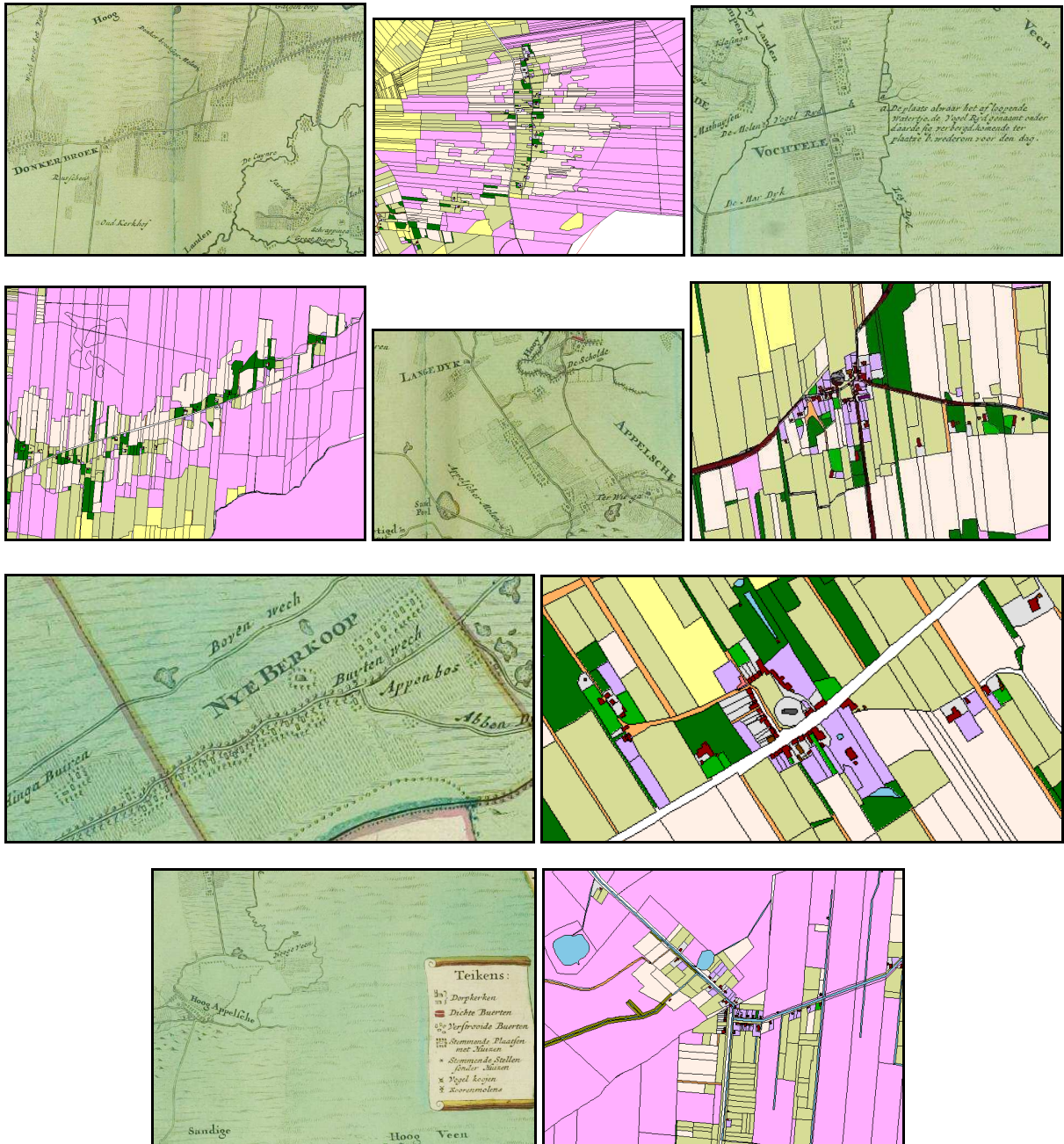

Bestemmingsplan 'Kleine kernen' gemeente Ooststellingwerf Een Archeologisch Bureauonderzoek

Administratieve gegevens

provincie: Fryslân

gemeente: Ooststellingwerf

plaats: Donkerbroek, Elsloo, Fochteloo, Haule, Langedijke, Makkinga, Nijeberkoop, Oldeberkoop, Ravenswoud en Waskemeer.

toponiem: -

bevoegd gezag: gemeente Ooststellingwerf

opdrachtgever: gemeente Ooststellingwerf, mw. T. Wuite

beheer documentatie: Steunpunt Monumentenzorg Fryslân en gemeente Ooststellingwerf

uitvoerder: Steunpunt Monumentenzorg Fryslân

auteur: drs. A. Mennens-van Zeist

autorisatie:

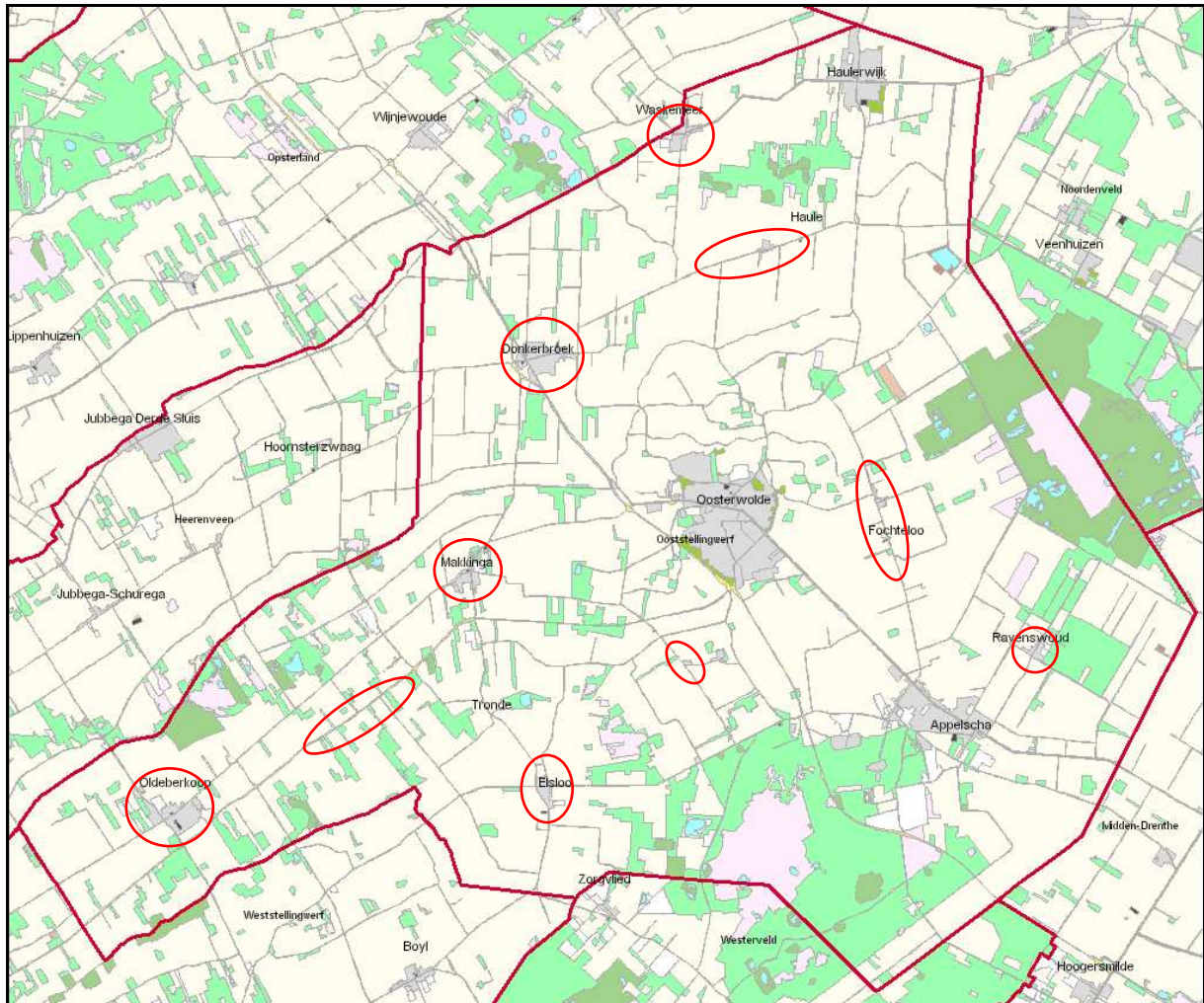
telefoon: 058-2666617

e-mail: amennens@monumentenzorgfryslan.nl

Bestemmingsplan 'Kleine kernen', gemeente Ooststellingwerf Een Archeologisch Bureauonderzoek

Planvoornemen

In opdracht van de gemeente Ooststellingwerf, vertegenwoordigd door mw. T. Wuite, is een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor de kleine kernen in de gemeente Ooststellingwerf. Aanleiding voor het onderzoek is het voornemen om een bestemmingsplan 'Kleine kernen' op te (laten) stellen. Het betreft de kernen van Donkerbroek, Elsloo, Fochteloo, Haule, Langedijke, Makkinga, Nijberkoop, Oldeberkoop, Ravenswoud en Waskemeer. Tot de grote kernen worden Oosterwolde, Haulerwijk en Appelscha gerekend.

Figuur 1: Archeologische Monumentenkaart met daarop aangegeven de 'Kleine kernen' (binnen rode cirkels en ovals) in de gemeente Ooststellingwerf (bron: ARCHIS).

Informatie

De gemeente Ooststellingwerf ligt in de Zuidoosthoek van Fryslân en grenst aan de provincie Drenthe. De Zuidoosthoek wordt ook wel de Zuidelijke Wouden genoemd. Mogelijk heeft de naam Wouden in dit geval te maken met de aanwezigheid van de moerasbossen die hier gedurende vele eeuwen in de rivierdalen voorkwamen. Deze moerasbossen omzooden de hoogveenpakketten in de dalen van de Tjonger en de Linde. Deze twee rivieren ontspringen in de gemeente Ooststellingwerf.

Ontstaans- en bewoningsgeschiedenis gemeente Ooststellingwerf

In de voorlaatste ijstijd, het saalien (250.000 – 128.000 v. Chr.), was Noord-Nederland bedekt met een ijskap. Het landschap van Ooststellingwerf is voornamelijk gevormd in de tweede fase van het saalien. Het landijs nam in die periode snel in dikte toe en bewoog zich in zuidwestelijke richting. Uit die tijd dateren de ruggen en rivierdalen in de Stellingwerven. De ruggen en dalen in dit gebied lopen van noordoost naar zuidwest. Onder deze ijskap vormden zich grondmorenes bestaande uit klei, leem, zand, grind en grotere keien, het zogenaamde keileem (zie Bijlage 3 *Geomorfologie en bodemkunde gemeente Ooststellingwerf*). In die periode zijn ook de hogere ruggen en rivierdalen in de Stellingwerven gevormd. De rivierdalen, zoals dat van de Tjonger en de Linde, hebben hun ontstaan te danken aan de afvoer van het overtollige smeltwater van het landijs dat naderhand afgevoerd moest worden.

Oude steentijd of paleolithicum

In de warmere periode, het eemien (128.000 – 116.000 v. Chr.) die op het saalien volgde, werden de Stellingwerven bezocht door jagers-verzamelaars uit het midden van de oude steentijd ofwel het midden paleolithicum. In het dal van de Tjonger bij Oldeholtwolde (gemeente Weststellingwerf) is een vuistbijl van de Neanderthalers aangetroffen. Van het grondgebied van Ooststellingwerf zijn nog geen artefacten uit deze periode bekend.

In het laatste ijstijd, het weichselien (116.000 – 11.500 v. Chr.), was Noord-Nederland niet bedekt met een ijskap zoals het geval was in de voorlaatste ijstijd. In de laatste fase van het weichselien voerden de poolwinden dekzand aan dat zowel op de hoger gelegen grondmorenes als in de rivierdalen werd afgezet. Er was toen sprake van een toendralandschap waar jacht gemaakt werd op rendieren en ander wild. De rendierjagers van de Hamburgcultuur (circa 12.000 v. Chr.) trokken met de rendieren mee om ze te kunnen bejagen en hadden daarom een groot leefgebied. In de gemeente Ooststellingwerf is op verschillende locaties werktuigen van de Hamburgcultuur aangetroffen, maar is nog geen kampement gevonden. De rendierjagers hebben zich opgehouden bij Makkinga, Oosterwolde, Weper, Appelscha, Tronde, Haule en Prandinga. Na 12.000 v. Chr. begon de temperatuur te stijgen en veranderde het toendralandschap in een naaldwoud, wat ingrijpende gevolgen had voor de bewoners. De rendierkudden trokken met de naar het noorden opschuivende toendra's mee. In deze relatief warme periode werd vooral gejaagd op standwild, zoals edelhert, eland en wild zwijn, maar ook op vogels en ander klein wild. Het leefgebied van deze jagers-verzamelaars was door de jacht op standwild een stuk kleiner dan dat van de rendierjagers. In de periode 10.000-8800 v. Chr. hielden jagers-verzamelaars van de Tjongercultuur zich in Ooststellingwerf op. Op verschillende plaatsen zijn artefacten van deze cultuur aangetroffen, zoals bij het Haulerveld, Donkerbroek, Makkinga en Prandinga. In de laatste fase van de laatste ijstijd werd het wederom een stuk kouder en maakten de bossen weer plaats schaars begroeide vlaktes. De rendierkuddes waren teruggekeerd en de jagers van de Ahrensburgcultuur bezochten het Friese gebied. Uit Ooststellingwerf zijn echter geen vondsten van deze cultuur bekend.

Midden steentijd of mesolithicum

Na de laatste ijstijd stegen de temperaturen wat het smelten van de ijskap en een daarmee samenhangende stijging van de zeespiegel tot gevolg had. Met de opwarming van het klimaat veranderden ook de flora en de fauna. De toendra veranderde in een meer gevarieerd landschap met daarin berken en dennen. Verandering van landschap vereiste ook een aanpassing van de (stenen) werktuigen die de mens voor z'n voedselvoorziening gebruikte. Kenmerkend is het kleiner worden van de werktuigen, in het bijzonder de spitsen. In archeologische termen spreken we van het mesolithicum ofwel de midden steentijd (8800 – 4900 v. Chr.). De mesolithische mens had de beschikking over een grotere voedselrijkdom dan de jagers uit de laatste ijstijd en beschikte over een kleiner leefgebied. Men woonde in grote semi-permanente basiskampen en kleinere jacht- en viskampjes. In Ooststellingwerf zijn verschillende vindplaatsen uit het mesolithicum aangetroffen, zoals bij Oosterwolde, Weper en Haulerwijk.

Met de opwarming werd het klimaat steeds vochtiger. Door een geleidelijke stijging van de zeespiegel verslechterde de waterafvoer vanaf het Drents Plateau en vernatte het landschap. De vernatting en de daarmee samenhangende veengroei had tot gevolg dat de bewoningsmogelijkheden in de loop van de prehistorie steeds verder afnamen. Het veen begon aanvankelijk lokaal te groeien in rivierdalen, zoals dat van de Tjonger en de Linde, en in depressies. Vanuit de dalen en depressies kroop het veen langzamerhand over het beboste dekzandlandschap heen en bedekte in de loop van de eeuwen ook de dekzandkoppen en -ruggen. Dit had tot gevolg dat het bewoonbare gebied van Ooststellingwerf in de loop van de eeuwen steeds kleiner werd. Het duurde echter tot de ijzertijd dat de bewoners van Ooststellingwerf echt last kregen van natte voeten.

Neolithicum

In het neolithicum (late steentijd; 4900-2000 v. Chr.) deden de boeren hun intrede in Noord-Nederland. Op de Zuid-Limburgse lössgronden was de landbouw al veel eerder van start gegaan, namelijk rond 5300 v. Chr. In Ooststellingwerf zijn wel voorwerpen aangetroffen afkomstig van deze eerste landbouwers uit Zuid-Nederland. Dergelijke voorwerpen moeten als import beschouwd worden. In de steentijd werd over grote afstand gehandeld in bijzondere gebruiksvoorwerpen en grondstoffen die hier niet voorhanden waren. De eerste boeren in het noorden waren de mensen van de Swifterbantcultuur (4900-3350 v. Chr.) die behalve jager-visser-verzamelaar ook aan akkerbouw en veeteelt deden. Mensen van deze cultuur moeten Ooststellingwerf hebben bezocht gezien de artefacten die bijvoorbeeld in de bedding van de Tjonger bij de vindplaats Donkerbroek-Zwembad zijn aangetroffen. Ook deze groep bezat zowel permanente basiskampen als jacht- en vis kampjes.

De echte landbouwers vestigden zich rond 3350 v. Chr. op de hogere zand- en keileemgronden. Ooststellingwerf lag aan de rand van het gebied waar de mensen van de Trechterbekercultuur (3350-3050 v. Chr.) zich ophielden. Eén van de fenomenen van deze cultuur zijn de hunebedden. Deze graven zijn weliswaar niet in Ooststellingwerf aangetroffen, maar gezien een aantal stenen bijlen en hamers moeten er TRB-boeren gewoond hebben in de omgeving van Fochteloo, Donkerbroek en Appelscha. Ook latere neolithische culturen hebben hun stempel nagelaten op de bodem van Ooststellingwerf. Er kwamen nieuwe grafgebruiken, zoals het begraven van de doden in grafheuvels. Op verschillende locaties in Ooststellingwerf hebben grafheuvels gelegen die nu verdwenen zijn. In de eerste helft van de 20ste eeuw is een aantal van deze grafheuvels onderzocht door prof. dr. Van Giffen. Behalve in grafheuvels werden de doden ook in zogenaamde vlakgraven begraven. Nederzettingen moeten in de buurt van grafheuvels en/of vlakgraven hebben gelegen, maar deze zijn nog niet aangetroffen. De boeren woonden vooral op de dekzandplateaus en -ruggen in de buurt van water en rivieren.

Bronstijd

Met de komst van bronzen gebruiksvoorwerpen begint de bronstijd (2000-800 v. Chr.). Ook toen werd het gebied van Ooststellingwerf nog steeds bewoond. Het brons werd van elders aangevoerd zoals uit Bohemen en Zuid-Engeland. De boeren uit de bronstijd begroeven hun doden aanvankelijk ook in grafheuvels. Er is slechts één bronstijdgrafheuvel bekend in Ooststellingwerf en dat is de Biesterveldgrafheuvel bij het Goudmeer (ten noordoosten van Oosterwolde) die in 1928 is opgegraven. Later werden de doden gecremeerd en werden de crematieresten in een urn gedaan en begraven in grafvelden (urnenvelden). Bij Oosterwolde is in 1971 een urnenveld opgegraven toen daar een nieuwe woonwijk werd aangelegd. Daarnaast zijn uit natte, moerasachtige contexten verschillende bronzen voorwerpen afkomstig die als offer in moeras of water zijn gedeponeerd. Offers zijn bekend uit de omgeving van Appelscha ('offermeres'), Donkerbroek (bronzen lanspunt), Haule (bronzen kokermes), Langedijke (twee bronzen spiraalringen) en Fochteloo (bronzen halssieraad).

IJzertijd

In de ijzertijd (800-12 v. Chr.) moeten er nog steeds boeren in Ooststellingwerf hebben gewoond, alhoewel het bewoonbare gebied al flink ingekrompen was door de groei van het veenpakket. Bewoners uit de ijzertijd hebben crematieresten van familieleden bijgezet in oudere bronstijdgrafheuvels. Later heeft de ijzertijdmens zelf grafheuvels opgericht op de plek waar de doden waren verbrand: zogenaamde brandheuvels. Bij Weper, Fochteloo, Oosterwolde en Appelscha heeft men in de ijzertijd gewoond. Ten zuiden van Fochteloo, in de Tachtig Bunder, heeft eertijds een celtic field (oud akkercomplex of raatakker) gelegen. Het betreft een gebied met door walletjes omzoomde akkertjes waarbinnen hier en daar ook een boerderij stond.

Romeinse tijd en vroege middeleeuwen

Bij Fochteloo zijn op de zandrug van de Tachtig Bunder nederzettingssporen (boerderijplattegronden) aangetroffen uit de eerste eeuwen na het begin van de jaartelling. De bewoning moet hier omstreeks de 2de – 3de eeuw na Chr. gestopt zijn vanwege het oprukkende hoogveen. In Appelscha is vondstmateriaal uit de tweede helft van de 5de eeuw aangetroffen. Wellicht was het gebied rond Appelscha in die tijd nog bewoonbaar en is het gebied rond (oud-) Appelscha niet door veen overgroeid geraakt. Ook het gebied van Jardinga en Weper zou vanwege de hoge ligging bewoonbaar zijn gebleven.

Voor de periode 500-1000 na Chr. (vroege middeleeuwen) ontbreken er concrete nederzettingssporen in Ooststellingwerf. Vanaf de 10de eeuw moet het hoogveengebied in de Zuidoosthoek in ontginning zijn genomen. De ontginningsdrang kwam op gang in het aangrenzende Drentse gebied. Boeren begonnen hun akkerareaal te vergroten ten koste van de omringende woeste gronden en trokken zo het veengebied van de Stellingwerfen binnen. Nederzettingen als Tronde (Ooststellingwerf) en Rijsberkampen, Zandhuizen en Boekelte (Weststellingwerf) komen qua structuur overeen met de Drentse esdorpen.

Late middeleeuwen

Ooststellingwerf viel van de 10e tot de 14e eeuw onder de jurisdictie van de Bisschop van Utrecht, als graaf van Drenthe. In de periode 1309-1328 kwam Stellingwerf in opstand tegen de Bisschop van Utrecht. Twaalf Stellingwerfse kerspelen scheidden zich circa 1328 van Drenthe af en sloten zich aan bij de 'Frisonibus de Stellingewarf' (Friezen van Stellingwerf). In een oorkonde uit 1328 wordt beschreven dat Drenthe minder geld hoefde af te dragen aan de bisschop van Utrecht wegens het uittreden van de kerspelen uit Drenthe. Vanaf 1328 is Ooststellingwerf geheel onafhankelijk met een eigen bestuur. Het bestuur was in die tijd in handen van de Stellingen (vertegenwoordigers van een stelle ofwel meetellende hoeve). Vaak waren dat de eigenerfde boeren. Stellingen waren de gevolmachtigden van de bevolking en zij vervulden verschillende functies, zoals buurrechter, bestuurder, notaris en gezant. Het ambt wisselde jaarlijks bij toerbeurt en het ging van hoeve tot hoeve en van dorp tot dorp. Het bestuur bestond steeds uit drie Stellingen waarvan twee uit het westelijke deel en één het oostelijke deel van de Stellingwerven. Rond 1500 kwam er een einde aan de vrijheid van de Friese landgemeenten en zo ook aan de vrijheid van de Stellingwerven. Hertog Albrecht van Saksen werd de nieuwe landheer en lijfde het gebied in bij Friesland.

De dorpen Appelscha, Donkerbroek, Elsloo, Fochteloo, Haule, Langedijke, Makkinga, Nijeberkoop, Oldeberkoop en Oosterwolde zijn in de late middeleeuwen ontstaan.

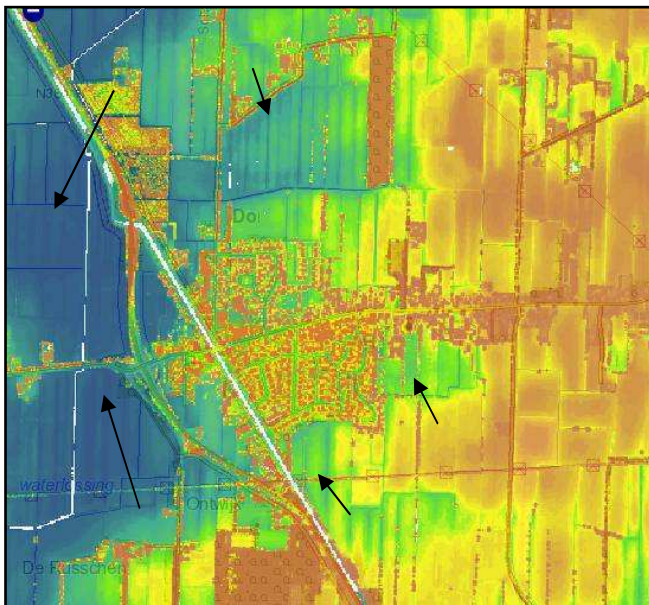
Donkerbroek

Donkerbroek is één van de oudere nederzettingen in zuidoost Friesland. Het streekdorp is ontstaan op een hoger gelegen rug aan de oostkant van een voormalig zijdal van de Tjonger. Donkerbroek zou één van de twaalf kerspelen zijn geweest die zich rond 1328 hebben aangesloten bij de Friezen van Stellingwerf. Een volgende vermelding van het dorp, als Dungebroek en Dongbroec staat in twee oorkondes uit 13 en 15 juli 1408 over een geschil met de Bisschop van Utrecht over de huur van hooilanden¹. Donkerbroek moest 80 oude schilden schatting betalen aan de Bisschop van Utrecht. Volgens het Cohier der Stemmen waren er in 1640 43 stemhebbende plaatsen (boerderijen) in Donkerbroek. Deze boerderijen lagen aan weerszijden van de weg van Hoornsterzwaag naar Haule.

Oorspronkelijk stond de bebouwing van Donkerbroek aan weerszijden van de Herenweg tussen Hoornsterzwaag en Haule. De kerk van Donkerbroek is in 1714 gebouwd als vervanger van een middeleeuwse kerk. Uit de 16de eeuw (1500, 1508, 1509 en 1567) zijn bronnen bekend waarin de parochiekerk van Donkerbroek ter sprake komt.

Na het doortrekken van de Opsterlandse Compagnonsvaart tot aan Donkerbroek en verder naar het zuiden werd het bebouwingslint langs de weg in tweeën gedeeld. De kerk die aan de westkant van het dorp stond werd van de rest van de oorspronkelijke bebouwing gescheiden. Later kwam er ook bebouwing langs de Opsterlandse Compagnonsvaart. Voor de verdere ontwikkeling van Donkerbroek zijn de verveningen van belang geweest.

Volgens de geomorfologische kaart ligt ten westen, noordwesten en zuidwesten van Donkerbroek een fossiel zijdal van de Tjonger (zie bijlage: Geomorfologische kaart gemeente Ooststellingwerf; code 2R4: beekdalbodembodem bedekt met veen). Donkerbroek zelf ligt grotendeels op een zwak golvende grondmorene, bedekt met dekzand (code 3L2). Daarnaast vinden we aan de westkant van het dorp nog glooiingen van de beekdalzijde (langs het zijdal van de Tjonger)(code 3H11) en een daluitspoelingswaaier (code 3G3).

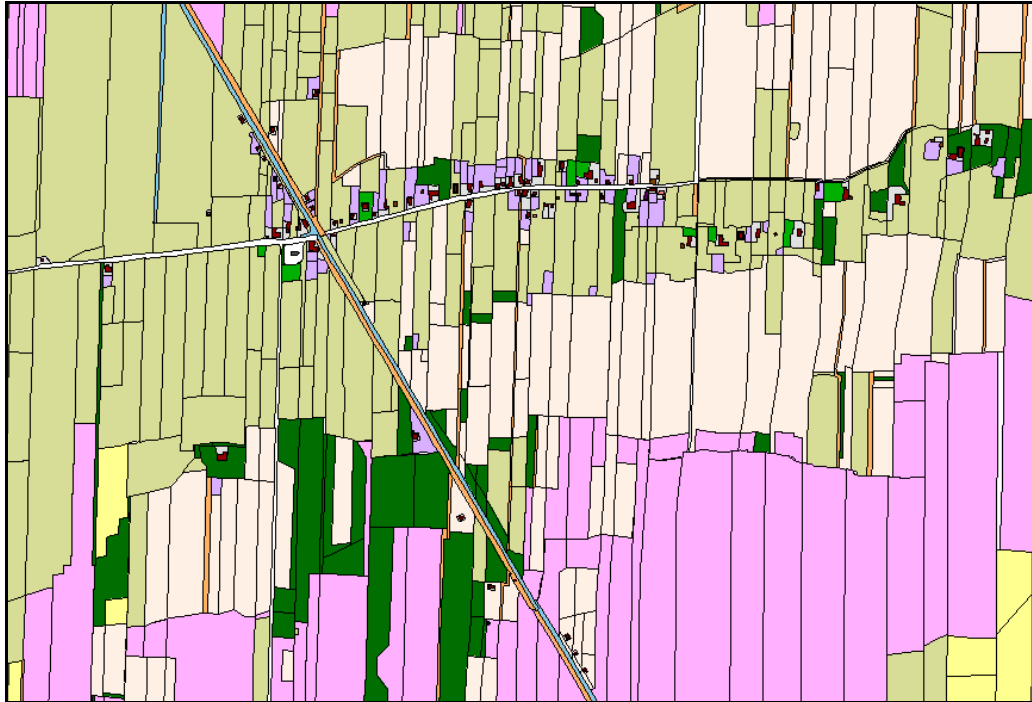

Op de hiernaast afgebeelde uitsnede uit het Actueel Hoogtebestand Nederland is dit lager gelegen zijdal van de Tjonger goed te zien (blauwe kleuren en bij de zwarte pijlen). De oude kern van Donkerbroek is op de oever van deze geul ontstaan.

Figuur 2: Uitsnede uit het Actueel Hoogtebestand Nederland van Donkerbroek en omgeving (bron: www.ahn.nl).

De bodemkaart geeft aan dat in en rond de kern van Donkerbroek de volgende bodemkundige eenheden voorkomen: moerige podzolgronden (code zWp), laarpodzolgronden (codes cHn23 en cHn21), vlierveengronden (codes Vz en Vs), bekeerdgronden (code pZg23), veldpodzolgronden (code Hn21) en moerige eerdgronden (code vWz) (zie bijlage: Bodemkaart gemeente Ooststellingwerf). Ter plaatse van de vlierveengronden en de bekeerdgronden ligt het oude dal van de Tjonger.

¹ Oorkondes van 13 en 15 juli 1408: Arbitrage tussen de Bisschop van Utrecht en de Friezen van Stellingwerff, Schoterwerff en Oesterzeimgerlant over hooilanden onder IJsselhamme en over het bestuur van Kuinre. In Ooststellingwerf worden de volgende plaatsen genoemd: Oldebercoep, Westnijebercoep, Oestnijebercoep, Mackinge, Langedijk, Dungebroek, De Haule, Oesterwolde Fuychtoe, Appelsche en Elsloe. Het Utrechts Archief (HUA), inv.nr. 472.

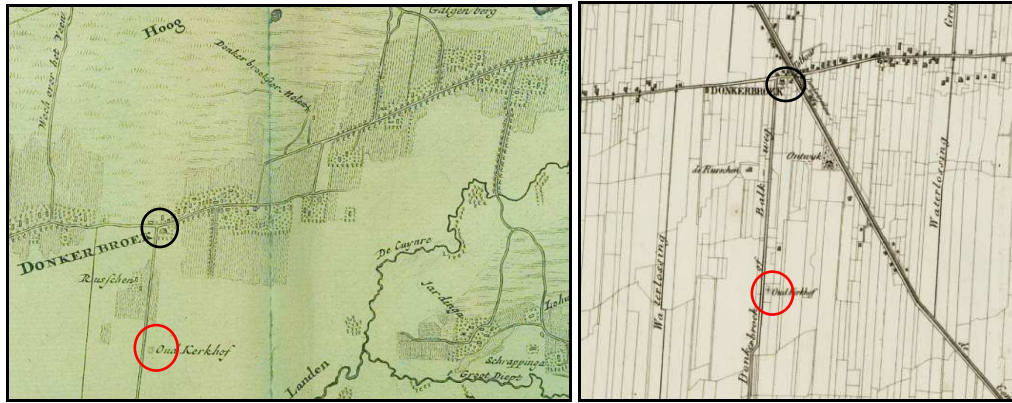

Figuur 3: Uitsnede uit de kadastrale minuut uit circa 1830 van Donkerbroek en omgeving.

Op het kadastrale minuutplan is te zien dat de bebouwing van Donkerbroek in 1830 aan weerszijden van de Herenweg en langs de Opsterlandse Compagnonsvaart stond (zie figuur 3). In 1630 is men in Gorredijk gestart met het graven van deze vaart. Op de kaart van Schotanus uit 1718 is te zien dat de vaart Donkerbroek nog niet had bereikt (zie figuur 4). Dat was pas het geval in 1790. Rond 1830 werd het eindpunt van de vaart bij Smilde bereikt.

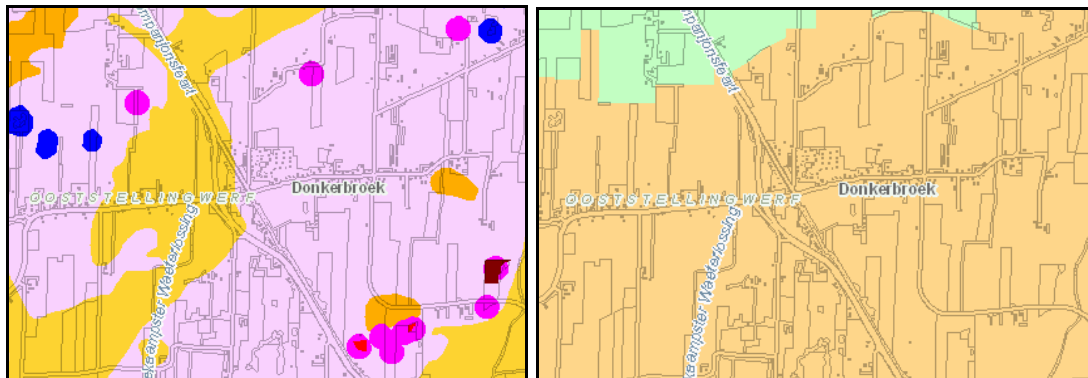
Ten westen van de Opsterlandse Compagnonsvaart staat de kerk uit 1714. De bebouwing van Donkerbroek lag in de 18de eeuw voornamelijk oostelijk van de kerk. Rondom Donkerbroek waren in de 18de en 19de eeuw uitgestrekte bossen en heidevelden aanwezig (zie figuur 3: roze is heide en dondergroen is bos). Van de bossen resteert nu nog het landgoed Ontwijk (1845).

Op de kaarten van Schotanus (1718) en Eekhoff (1849-1859) staat een 'Oud Kerkhof' aangegeven ten zuidwesten van het huidige Donkerbroek en wel aan de huidige Balkweg. Hier zijn bij het afgraven van zand in 1955 twee graven blootgelegd en onderzocht (ARCHIS: waarnemingsnummer 238536). Volgens de arbeiders die daar aan het werk waren, was er zelfs sprake van een dertigtal graven. Ook zou men hier al eerder een leemlaag en brokken baksteen hebben gevonden. Bij het iets noordelijker gelegen De Russchen is leem met laatmiddeleeuwse kogelpotscherven aangetroffen (ARCHIS: waarnemingsnummer 12187). Verondersteld wordt echter dat het materiaal van elders afkomstig was en bij De Russchen gestort is. Wellicht heeft ter plaatse van het Oude Kerkhof en directe omgeving een middeleeuwse voorganger van Donkerbroek gelegen, bestaande uit een nederzetting, kerk en kerkhof.

Figuur 4: Links een uitsnede uit de kaart van Schotanus (1718) van de gemeente Ooststellingwerf. Rechts een uitsnede uit de kaart van Eekhoff (1849-1859). Binnen de rode cirkels het 'Oud Kerkhof' en binnen de zwarte cirkels de kerk uit 1714.

De historische kern van Donkerbroek is niet op de Archeologische Monumenten Kaart (AMK) geregistreerd als archeologisch waardevol terrein. Uit Donkerbroek zijn echter wel archeologische vondsten bekend die in de archeologische database ARCHIS staan geregistreerd. Uit de bebouwde kern van Donkerbroek zijn drie vondstmeldingen ofwel waarnemingen bekend. Het betreft een drietal bijlen uit het late neolithicum en de bronstijd die in die tijd als offergave in het water of moeras werden gedeponeerd (zie bijlage: Uitgebreide rapportage waarnemingen; waarnemingsnummers 86, 12194 en 12275).

Figuur 5: Links FAMKE steentijd-bronstijd; rechts FAMKE ijzertijd-middeleeuwen.

De Friese Archeologische Monumentenkaart Extra (FAMKE) geeft de volgende onderzoeksadviezen in het geval van bodemingrepen in de kern van Donkerbroek:

- periode steentijd-bronstijd: in het westelijke deel moet een karterend onderzoek 2 (steentijd) bij bodemingrepen > 2500 m² plaatsvinden en in het oostelijke deel een quickscan (steentijd) bij bodemingrepen > 5000 m². Aan de oostkant van het dorp ligt nog een gebied waar karterend onderzoek 1 (steentijd) bij bodemingrepen > 500 m² vereist is. Het is niet duidelijk of een deel van deze advieszone binnen het plangebied valt.
- periode ijzertijd-middeleeuwen: voor het gehele plangebied geldt een karterend onderzoek 3 (middeleeuwen) bij bodemingrepen > 5000 m².

Elsloo

Het streekdorp Elsloo is in de 11de eeuw ontstaan. Elsloo behoorde tot één van de kerspelen die zich in 1328 van Drenthe afscheidden en zich aansloten bij de 'Friezen van Stellingwerf'. Elsloo wordt ook in de oorkondes van 1408 genoemd in verband met een geschil met de Bisschop van Utrecht over de huur van hooilanden. Elsloo diende 60 oude schilden aan de Bisschop van Utrecht te betalen. Volgens het Cohier der Stemmen van 1640 telde Elsloo 36 stemhebbende plaatsen, waarvan acht in de buurtschap Tronde stonden. In Elsloo stonden de stamhuizen (waarschijnlijk boerderijen) van de families Franken en Portinga. Deze huizen staan aangegeven op de kaart van Schotanus uit 1718 (zie figuur 6, linker kaartje). Ook op de kaart van Eekhoff uit 1849-1859 worden de huizen genoemd.

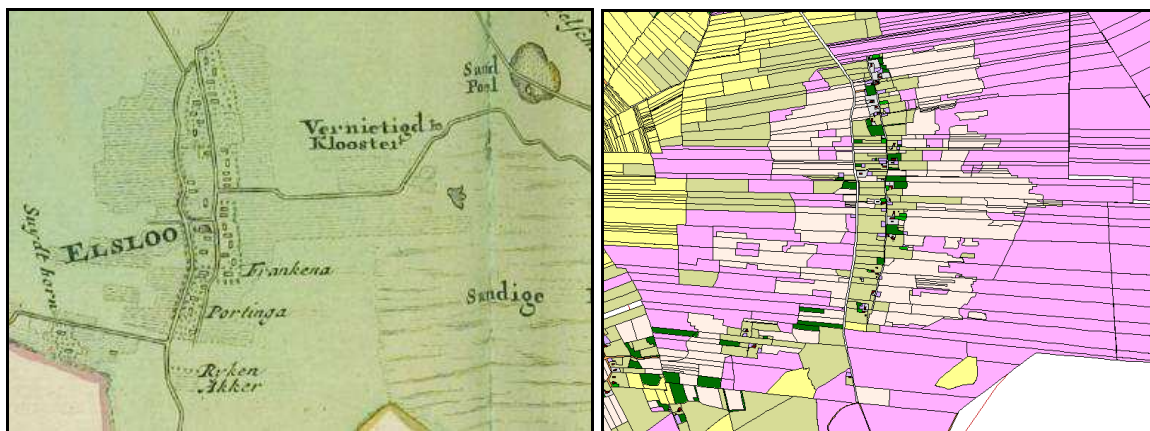
Elsloo heeft zich ontwikkeld langs twee parallel aan elkaar lopende noord-zuid gerichte wegen zoals op historische kaarten goed te zien is (zie figuur 6). Op de plek waar de Binnenweg en Buitenweg in het zuiden bij elkaar komen, stond de kerk die in 1632 was gebouwd en in 1913 is vervangen.

Tussen Elsloo en Appelscha loopt de Kloosterweg. Op de kaart van Schotanus uit 1718 staat aangegeven dat ten oosten een 'Vernietigd Klooster' ligt. Ook de kaart van Eekhoff (1849-1859) geeft ten oosten van Elsloo een kloosterlocatie aan: 'Voormalig Klooster 's Werelds Licht'. De aanduiding van een klooster op deze locatie is echter terug te voeren op een misverstand. Een 16de eeuwse bron spreekt over een klooster 'in Appelsche' wat is geïnterpreteerd als Appelscha (was waarschijnlijk Ter Apel). Ten oosten van Elsloo is volgens een in ARCHIS geregistreerde waarneming bouw materiaal aangetroffen dat afkomstig is van een boerderij uit de 17de eeuw.

In het buurtschap Tronde ontspringt het riviertje de Linde. Bij Tronde is aardewerk uit de 11de-12de eeuw gevonden wat er op wijst dat dit esgehucht ook uit de late middeleeuwen dateert.

Volgens de geomorfologische kaart ligt Elsloo grotendeels op een zwak golvende grondmorene, bedekt met dekzand (zie bijlage: Geomorfologische kaart gemeente Ooststellingwerf; code 3L2). Aan de noordwestkant ligt een klein deel van de kern op een dekzandrug (code 3K14).

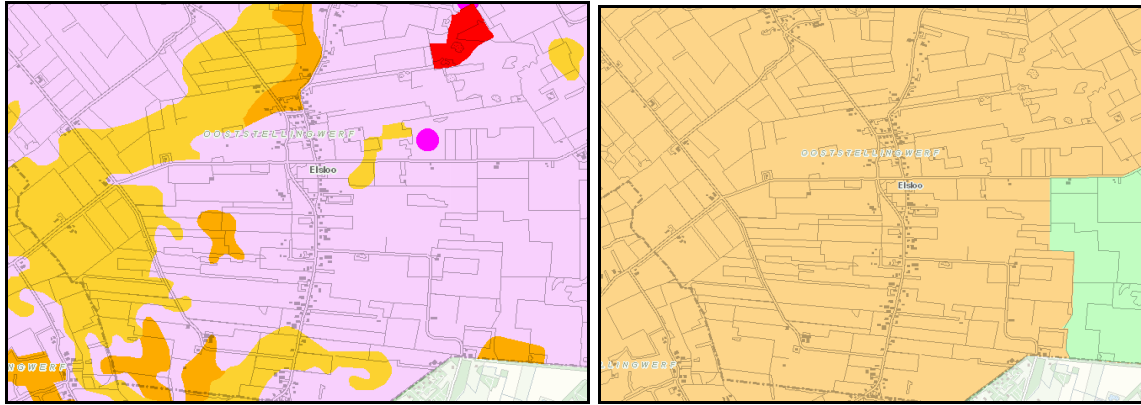
De bodemkaart geeft aan dat in en rond de kern van Elsloo de volgende bodemkundige eenheden voorkomen: laarpodzolgroden (codes cHn23 en cHn21) en gooreerdgronden (code pZn23) (zie bijlage: Bodemkaart gemeente Ooststellingwerf).

Figuur 6: Links uitsnede uit de kaart van Schotanus uit 1718 van Elsloo en directe omgeving; rechts uitsnede uit de kadastrale minuut uit circa 1830.

Op de kaart van Schotanus uit 1718 en de kadastrale minuutplan (circa 1830) is te zien dat de bebouwing van Elsloo zich in de 18de eeuw en aan het begin van de 19de eeuw concentreerde aan weerszijden van de huidige Hoofdweg (vroeger Binnenweg).

De historische kern van Elsloo is niet als archeologisch waardevol terrein op de Archeologische Monumenten Kaart (AMK) geregistreerd. Uit Elsloo is wel een in ARCHIS geregistreerde archeologische vondstmelding bekend. Aan de oostkant van de bebouwde kern van Elsloo is tijdens een archeologische veldkartering vuursteenmateriaal (artefact en afslagen) uit de steentijd aangetroffen (zie bijlage: Uitgebreide rapportage waarnemingen; waarnemingsnummer 426997). Op deze locatie dient men rekening te houden met de aanwezigheid van bewoningssporen.

Figuur 7: Links FAMKE advieskaart steentijd-bronstijd; rechts FAMKE advieskaart ijertijd-middeleeuwen.

De Friese Archeologische Monumentenkaart Extra (FAMKE) geeft de volgende onderzoeksadviezen in het geval van bodemingrepen in de kern van Elsloo:

- periode steentijd-bronstijd: in het zuidelijke deel is een karterend onderzoek 2 (steentijd) bij bodemingrepen > 2500 m² nodig; in het overgrote deel van Elsloo is een quickscan (steentijd) bij bodemingrepen > 5000 m² vereist en in het noordelijke deel een karterend onderzoek 1 (steentijd) bij ingrepen > 500 m².
- periode ijertijd-middeleeuwen: voor het gehele plangebied geldt een karterend onderzoek 3 (middeleeuwen) bij bodemingrepen > 5000 m².

Fochteloo

Het lange streekdorp Fochteloo behoort tot de dorpen die in de late middeleeuwen zijn ontstaan. Bij Fochteloo heeft in de 2de-3de eeuw na Chr. al een boerennederzetting gelegen. Bij onderzoek lag er ten oosten van het huidige Fochteloo een nederzetting met een aantal boerderijen. Het dorp wordt voor het eerst genoemd in de oorkonde uit 1408, waarin staat geschreven dat 'Fuychtloe' een schatting van 35 oude schilden moet betalen aan de Bisschop van Utrecht. Het betreft het al eerder genoemde geschil met de Bisschop van Utrecht over de achterstallige pacht van hooilanden. Volgens het Cohier der Stemmen stonden er in 1640 slechts 14 stemhebbende plaatsen in Fochteloo. Dit betekent dat de nederzetting ook toen al niet erg groot was.

Tot ongeveer 1800 kende Fochteloo het stroompje De Vogelrijd, dat 'uit het veen spruitende' enkele honderden meters ondergronds zijn weg vervolgde en in het 'Groot Diep' ten westen van Fochteloo uitmondde. Op de kaart van Schotanus uit 1718 staat de 'Vogel Ryd' aangegeven met daarbij de kanttekening " De plaats alwaar het aflopende watertje de Vogel Ryd genaamt onder d'aarde sig verbergd, komende ter plaatse b. wederom voor den dag' (zie figuur 8: linker kaartje). Fochteloo werd tegen het zure veenwater beschermd door middel van de Ley Dijk ten oosten van dit dorp.

Volgens de geomorfologische kaart ligt Fochteloo grotendeels op een zwak golvende grondmorene, bedekt met dekzand (zie bijlage: Geomorfologische kaart gemeente Ooststellingwerf; code 3L2). Aan de westkant van Fochteloo is sprake van een beekdalbodem met veen (code 2R4). Vanuit dit dal van het Groot Diep (oorspronkelijk een fossiele meander van de Tjonger) lopen dalvormige laagten zonder veen naar het oosten (code 2R2). Deze laagten kruisen de weg waaraan Fochteloo ligt. Aan de noordkant van Fochteloo komen dekzandruggen of -koppen (code 3K14) voor die zich deels binnen het plangebied Fochteloo bevinden.

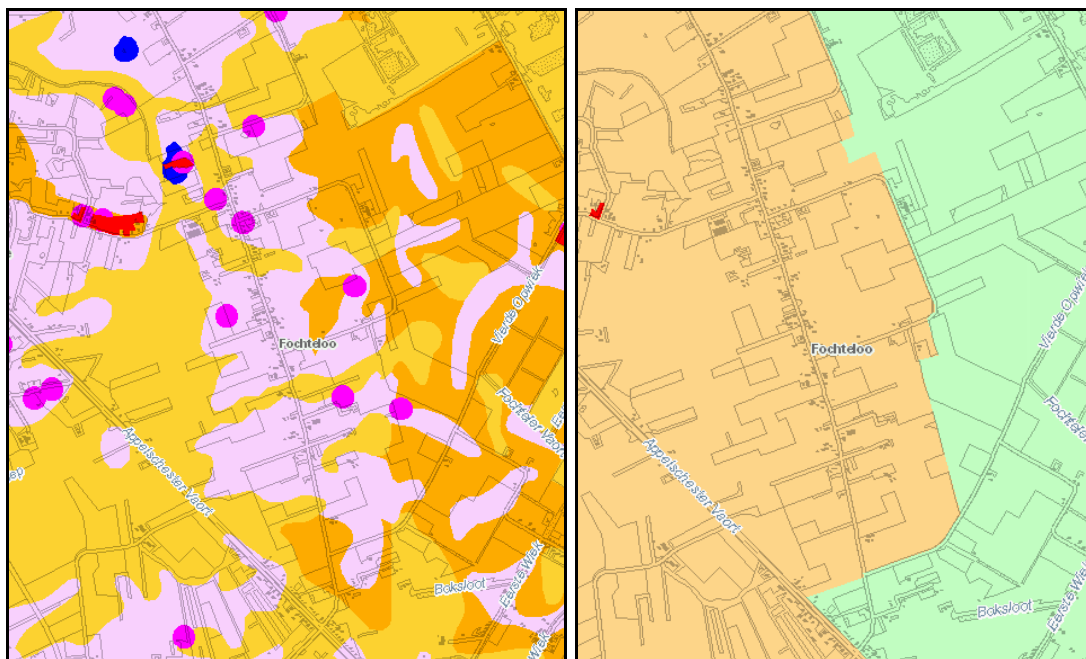
De bodemkaart geeft aan dat in en rond de kern van Fochteloo de volgende bodemkundige eenheden voorkomen: laarpodzolgronden (code cHn21), veldpodzolgronden (codes Hn 21 en Hn23), moerige eerdgronden (codes zWz en vWz), meerveengronden (code zVz), beekerdgronden (pZg23) en moerige podzolgronden (code vWp) (zie bijlage: Bodemkaart gemeente Ooststellingwerf).

Figuur 8: Links uitsnede uit de kaart van Schotanus uit 1718 van Fochteloo en directe omgeving; rechts uitsnede uit de kadastrale minuut uit circa 1830.

Op de kaart van Schotanus uit 1718 en de kadastrale minuutplan (circa 1830) is te zien dat de bebouwing van Fochteloo in de 18de eeuw aan weerszijden van de doorgaande weg (Noordeinde en Zuideinde) staat. Ten oosten van Fochteloo bevinden zich rond 1830 uitgestrekte heidevelden en ten westen van Fochteloo liggen de hooi- en weilanden in het beekdal.

De historische kern van Fochteloo is niet op de Archeologische Monumenten Kaart (AMK) geregistreerd als archeologisch waardevol terrein. Ten westen van Fochteloo liggen drie archeologisch waardevolle terreinen op een dekzandrug. Het betreft: een nederzetting uit de late steentijd en/of vroege bronstijd; een terrein met een graf uit de late steentijd en bewoningssporen uit de ijzertijd; bewoningssporen uit de steentijd t/m de ijzertijd (zie bijlagen: Archeologische terreinen en waarnemingen Fochteloo en Uitgebreide rapportage monumenten; monumentnummers 8229, 8230 en 8236). Uit Fochteloo en directe omgeving is tevens een groot aantal archeologische vondstmeldingen bekend die in de archeologische database ARCHIS zijn geregistreerd (zie bijlage: Uitgebreide rapportage waarnemingen). Het betreffen offervondsten (bijlen uit de late steentijd en bronstijd), een celtic field (oud akkercomplex) uit de ijzertijd/Romeinse tijd, bewoningssporen uit de late steentijd, bronstijd en Romeinse tijd, grafheuvels uit de late steentijd en bronstijd, een urnenveld uit de ijzertijd, karrensporen, een houten wagenwiel, vuursteenmateriaal, een munt uit de Romeinse tijd, etc. Het gebied in en rond Fochteloo kent dus een groot aantal sporen uit de prehistorie t/m de Romeinse tijd. De voorwerpen zijn tevoorschijn gekomen bij de veenontginningen. De grafheuvels zijn veelal in de eerste helft van de 19de eeuw opgegraven.

Figuur 9: Links FAMKE advieskaart steentijd-bronstijd; rechts FAMKE advieskaart ijzertijd-middeleeuwen.

De Friese Archeologische Monumentenkaart Extra (FAMKE) geeft de volgende onderzoeksadviezen in het geval van bodemingrepen in de kern van Fochteloo:

- periode steentijd-bronstijd: op een aantal locaties is waarderend onderzoek (vuursteenvindplaats) bij bodemingrepen > 50 m² vereist, verder binnen een aantal stroken een karterend onderzoek 2 (steentijd) bij bodemingrepen > 2500 m² en in het overgrote deel van Fochteloo een quickscan (steentijd) bij bodemingrepen > 5000 m².
- periode ijzertijd-middeleeuwen: voor het gehele plangebied geldt een karterend onderzoek 3 (middeleeuwen) bij bodemingrepen > 5000 m².

Haule

Het streekdorp Haule wordt ook gerekend tot één van de 12 kerspelen die zich in 1328 afscheidden van Drenthe. Er is bovendien een oorkonde uit de eerste helft van de 14de eeuw waarin de boeren van Haule worden genoemd. Het betreft een oorkonde afkomstig van het klooster Mariëngaarde bij Hallum. Dit klooster had bezittingen in Bakkeveen en in de oorkonde wordt vermeld: 'en zo buurman werd van de Hauler boeren'. In 1408 is De Haule één van de dorpen die een schatting van 60 oude schilden aan de Bisschop van Utrecht moet betalen in verband met het geschil over de huur van hooilanden te Jsselhamme. Volgens het Cohier der Stemmen uit 1640 stonden er in Haule 20 stemhebbende boerderijen.

Volgens de geomorfologische kaart ligt het westelijke deel van Haule op een dekzandrug (code 3K14) en het oostelijke deel op een zwak golvende grondmorene, bedekt met dekzand (code 3L2) (zie bijlage: Geomorfologische kaart gemeente Ooststellingwerf). Ten zuiden van Haule ligt het dal van de Tjonger dat als beekdalbodem met veen (code 2R4) en dalvormige laagte zonder veen (code 2R2) op de geomorfologische kaart wordt aangegeven. Aan de oostkant van Haule komen twee laagtes zonder randwal (niet moerassig) voor (code 3N5).

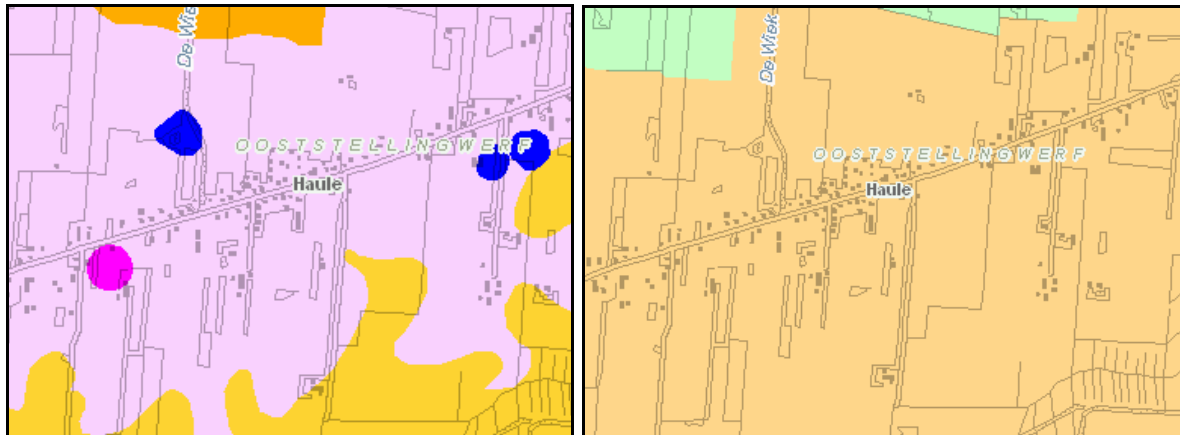
De bodemkaart geeft aan dat in en rond de kern van Haule de volgende bodemkundige eenheden voorkomen: laarpodzolgroden (codes cHn21 en cHn23) en veldpodzolgronden (code Hn 21). Ten zuidoosten van de kern komen moerige eerdgronden (code vWz) voor (Zie bijlage: Bodemkaart gemeente Ooststellingwerf).

Figuur 10: Links uitsnede uit de kaart van Schotanus uit 1718 van Haule; rechts uitsnede uit de kadastrale minuut uit circa 1830.

Op de kaart van Schotanus uit 1718 en de kadastrale minuutplan (circa 1830) is te zien dat de bebouwing van Haule zich in de 18de eeuw niet direct langs de doorgaande weg bevond. De huizen liggen in groepjes op enige afstand van deze doorgaande weg en vormen een ander bebouwingslint dan de weg die de verkaveling doorsnijdt en uit een latere periode moet dateren. Ten noorden en zuiden van het oudere ontginningslint met akkers en weilanden komen aan het begin van de 19de eeuw nog uitgestrekte heidevelden voor. In het beekdal liggen in die tijd de hooi- en weilanden.

De historische kern van Haule staat niet als archeologisch waardevol terrein op de Archeologische Monumenten Kaart (AMK) geregistreerd. Uit Haule zijn twee archeologische vondstmeldingen bekend die in de archeologische database ARCHIS zijn geregistreerd (zie bijlage: Uitgebreide rapportage waarnemingen). Het betreffen een zandstenen bijl uit de late steentijd/bronstijd en een artefact van vuursteen uit de late steentijd (waarnemingsnummers 12212 en 12213).

Figuur 11: Links FAMKE advieskaart steentijd-bronstijd; rechts FAMKE advieskaart ijzertijd-middeleeuwen.

De Friese Archeologische Monumentenkaart Extra (FAMKE) geeft de volgende onderzoeksadviezen in het geval van bodemingrepen in de kern van Haule:

- periode steentijd-bronstijd: op één locatie is waarderend onderzoek (vuursteenvindplaats) bij bodemingrepen > 50 m² vereist. In het overgrote deel van Haule is een quickscan (steentijd) bij bodemingrepen > 5000 m² nodig en ter plaatse van de depressies een waarderend onderzoek (dobbles) bij ingrepen > 500 m².
- periode ijzertijd-middeleeuwen: voor het gehele plangebied geldt een karterend onderzoek 3 (middeleeuwen) bij bodemingrepen > 5000 m².

Langedijke

Langedijke is een oud streekdorp aan de weg van Makkinga naar het gebied rond Appelscha. De oudste vermelding van het dorp Langedijke dateert uit 1408 en betreft het geschil met de Bisschop van Utrecht over de huur van hooilanden.

Volgens de geomorfologische kaart ligt Langedijke op een zwak golvende grondmorene, bedekt met dekzand (code 3L2) (zie bijlage: Geomorfologische kaart gemeente Ooststellingwerf). In de omgeving van Langedijke komen verschillende laagtes zonder randwal (niet moerassig) voor (code 3N5).

De bodemkaart geeft aan dat in en rond de kern van Langedijke de volgende bodemkundige eenheden voorkomen: laarpodzolgronden (code cHn21) en veldpodzolgronden (codes Hn 21 en Hn23). Aan de noord- en zuidkant van de kern komen moerige podzolgronden (code vWp) voor (Zie bijlage: Bodemkaart gemeente Ooststellingwerf).

Figuur 12: Links uitsnede uit de kaart van Schotanus uit 1718 van Haule; rechts uitsnede uit de kadastrale minuut uit circa 1830.

Op de kaart van Schotanus uit 1718 en de kadastrale minuutplan (circa 1830) is te zien dat de bebouwing van Langedijke zich in de 18de en het begin van de 19de eeuw met name aan de westkant van de weg bevond. In het begin van de 19de eeuw lagen langs de weg de erven met daarbij weilanden en akkers. Daaromheen lagen uitgebreide heidepercelen.

De historische kern van Langedijke staat niet als terrein op de Archeologische Monumenten Kaart (AMK) aangegeven. Uit Langedijke en directe omgeving zijn drie archeologische vondstmeldingen bekend die in de archeologische database ARCHIS zijn geregistreerd (zie bijlage: Uitgebreide rapportage waarnemingen). Ten westen van de kern is in 1929 een grafveld uit de late steentijd en ijzertijd opgegraven (waarnemingsnummer 12322). Het betrof grafheuvels van de Enkelgrafcultuur (laat neolithicum: 2850-2450 v. Chr.) waarin men in de vroege ijzertijd (Eemscultuur: 800-500 v. Chr.) urnen met crematieresten heeft bijgezet. De andere vondstmeldingen (waarnemingsnummers 12295 en 12296) zijn afkomstig uit het gebied ten oosten van Langedijke en betreffen een bronzen bijl, een slijpsteen uit de steentijd en een bronzen armband uit de bronstijd (12295), en een vuursteenvindplaats (12296).

Figuur 13: Links FAMKE advieskaart steentijd-bronstijd; rechts FAMKE advieskaart ijzertijd-middeleeuwen.

De Friese Archeologische Monumentenkaart Extra (FAMKE) geeft de volgende onderzoeksadviezen in het geval van bodemingrepen in de kern van Langedijke:

- periode steentijd-bronstijd: voor het overgrote deel van Langedijke geldt een quickscan (steentijd) bij bodemingrepen > 5000 m² en aan de noordkant van het dorp een karterend onderzoek 1 (steentijd) bij ingrepen > 500 m².
- periode ijzertijd-middeleeuwen: voor het gehele plangebied geldt een karterend onderzoek 3 (middeleeuwen) bij bodemingrepen > 5000 m².

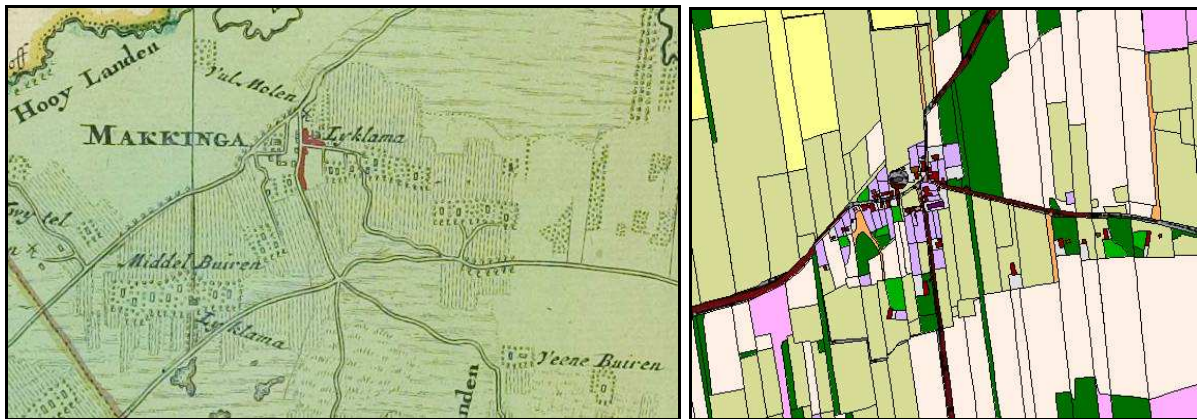
Makkinga

Makkinga is in de late middeleeuwen ontstaan uit een aantal ontginningshoeven die zich later uitbreidden tot de kluffen Veurburen, Middelburen, Twytel en Veneburen (zie figuur 14: kaart van Schotanus). Waarschijnlijk is het gebied in cultuur gebracht vanuit de hogere zandgronden in het oosten. Makkinga kwam tot ontwikkeling toen hier aan het eind van de late middeleeuwen een kerk werd gebouwd. Makkinga wordt genoemd in de oorkondes uit 1408 over het geschil met de Bisschop van Utrecht over de huur van hooilanden. Volgens het Cohier der Stemmen stonden er in 1640 34 stemhebbende plaatsen in Makkinga.

Aan de noordoostzijde van de kruising (zie figuur 14: kaart van Schotanus) is in de middeleeuwen de Lycklamastins gebouwd. Deze stins is in 1829 afgebroken. De aanwezigheid van deze stins (de enige in de wijde omgeving) laat zien dat Makkinga een bepaalde status bezat in het gebied. Van 1848-1886 was Makkinga de hoofdplaats van de grietenij en na 1856 zelfs een tijd de hoofdplaats van de gemeente.

Volgens de geomorfologische kaart ligt ten noordwesten van Makkinga een fossiel geulenstelsel van de Tjonger (zie bijlage: Geomorfologische kaart gemeente Ooststellingwerf; code 2R4: beekdalbodembodem bedekt met veen). Makkinga ligt grotendeels op een zwak golvende grondmorene, bedekt met dekzand (code 3L2). Het noordelijke deel van Makkinga bevindt zich op een dekzandrug (code 3K14).

De bodemkaart geeft aan dat in en rond de kern van Makkinga de volgende bodemkundige eenheden voorkomen: laarpodzolgroden (codes cHn21 en cHn23) en beekerdgronden (code pZg23) (zie bijlage: Bodemkaart gemeente Ooststellingwerf). Ter plaatse van de beekerdgronden ligt het dal van de Tjonger.

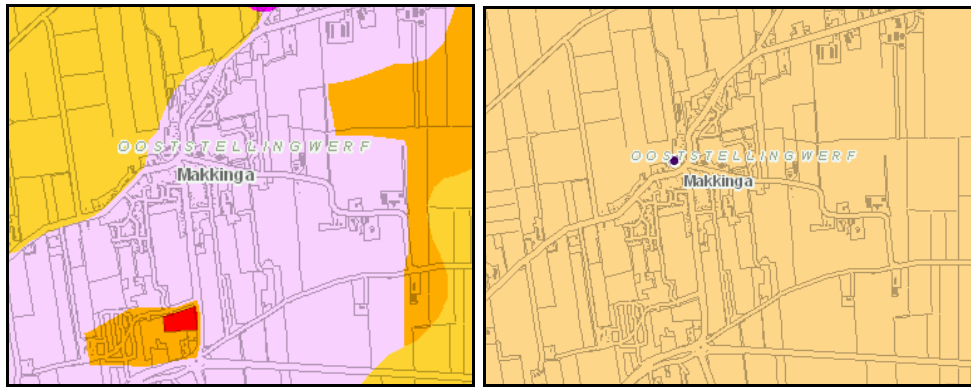

Figuur 14: Links uitsnede uit de kaart van Schotanus 1718; rechts uitsnede uit de kadastrale minuut uit circa 1830.

Op het kadastrale minuutplan (circa 1830) is te zien dat de bebouwing van Makkinga zich concentreert rond de kerk en de wegen die daar bij elkaar komen. Op de kaart van Schotanus uit 1718 staat de kern van Makkinga aangegeven met daarbij de 'Lycklama' stins en daaromheen de buurtschappen Veenebuiren, Middel Buiren en Twytel.

De historische kern van Makkinga staat als archeologisch waardevol terrein (monumentnummer 15132) geregistreerd op de Archeologische Monumenten Kaart (AMK) (zie bijlagen: Archeologische terreinen en waarnemingen Makkinga en Uitgebreide rapportage monumenten). Indertijd is uitgegaan bij het bepalen van de omvang van de historische kern uitgegaan van de bebouwing die op de Bonnekaart uit circa 1900 staat aangegeven. Bij het bepalen van een historische kern dient echter uitgegaan te worden van de bebouwing op de kadastrale minuut uit het begin van de 19de eeuw (zie figuur 14 rechter kaartje).

Uit Makkinga is ook een aantal archeologische vondsten bekend die in de archeologische database ARCHIS staan geregistreerd. Het betreft de vondst van een zandstenen sarcofaagdeksel (waarnemingsnummer 12286), vondsten uit de steentijd (oker en vuurstenen artefacten van de Tjongercultuur uit het late paleolithicum), een bijl uit de late steentijd/Bronstijd) en nederzettingsresten uit de late middeleeuwen (zie bijlage: Uitgebreide rapportage waarnemingen; waarnemingsnummers 12286, 12306, 238534 en 238548).

Figuur 15: Links FAMKE steentijd-bronstijd; rechts FAMKE ijzertijd-middeleeuwen.

De Friese Archeologische Monumentenkaart Extra (FAMKE) geeft de volgende onderzoeksadviezen in het geval van bodemingrepen in de kern van Makkinga:

- periode steentijd-bronstijd: in het noordelijke deel is een karterend onderzoek 2 (steentijd) bij bodemingrepen > 2500 m² vereist en de rest van Makkinga een quickscan (steentijd) bij bodemingrepen > 5000 m². Aan de oostkant van het dorp ligt nog een gebied waar karterend onderzoek 1 (steentijd) bij bodemingrepen > 500 m² vereist is. Het is niet duidelijk of een deel van deze advieszone binnen het plangebied valt.
- periode ijzertijd-middeleeuwen: voor het gehele plangebied geldt een karterend onderzoek 3 (middeleeuwen) bij bodemingrepen > 5000 m². De historische kern staat als een stip aangegeven. Bij de verdiepingsslag van de FAMKE zal de begrenzing van de historische kern worden bepaald op grond van de kadastrale minuut uit circa 1830.

Nijeberkoop

Het streekdorp Nijeberkoop is in de 13de eeuw ontstaan als dochternederzetting van Oldeberkoop. Nijeberkoop werd in de middeleeuwen ook Ostbrockop en Oostnijeberkoop genoemd. Nijeberkoop behoorde tot de twaalf parochies die zich in 1328 van Drenthe hebben losgemaakt. Ook wordt het dorp 'Oestnijebercoep, genoemd bij het geschil met de Bisschop van Utrecht over de hooilanden in 1408. Ten noorden van de bebouwing langs de Buitenweg stond de middeleeuwse kerk van Nijeberkoop met daaromheen een omgracht kerkhof. De kerk is in 1826 afgebroken, maar het kerkhof bleef in gebruik.

Volgens de geomorfologische kaart ligt Nijeberkoop grotendeels op een zwak golvende grondmorene, bedekt met dekzand (code 3L2) (zie bijlage: Geomorfologische kaart gemeente Ooststellingwerf). Ten noorden en zuiden van Nijeberkoop komen dalvormige laagten voor zonder veen (code 2R2). Het oostelijke deel van het dorp ligt op een dekkzandrug (code 3K14).

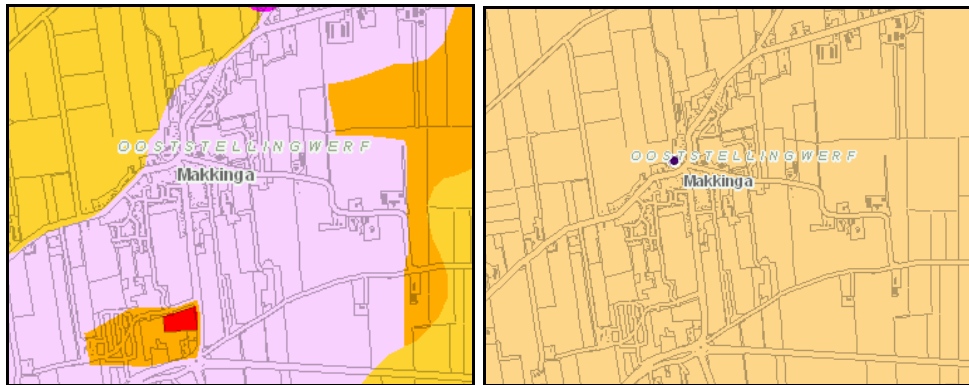
De bodemkaart geeft aan dat in en rond de kern van Nijeberkoop de volgende bodemkundige eenheden voorkomen: laarpodzolgroden (code cHn21) en veldpodzolgroden (code Hn21) (zie bijlage: Bodemkaart gemeente Ooststellingwerf).

Figuur 16: Links uitsnede uit de kaart van Schotanus 1718; rechts uitsnede uit de kadastrale minuut uit circa 1830.

Op het kadastrale minuutplan (circa 1830) is te zien dat de bebouwing van Nijeberkoop vooral aan de zuidkant van de weg van Oosterwolde naar Oldeberkoop bevindt. Op de kaart van Schotanus uit 1718 staat een dijk, de Abbedijk, aangegeven die van de Buyten wech (volgens Eekhoff: Binnenweg) naar de buurtschap Tronde loopt. Aan de noordkant van Nijeberkoop staat volgens de kaart van Schotanus (1718) een groot gebouw. Hier heeft tot 1826 de uit de middeleeuwen daterende kerk gestaan. De kadastrale leggers geven aan dat hier een kerkhof ligt. Op de kaart van Eekhoff uit 1849-1859 heet het pad van de doorgaande weg naar het kerkhof Lijkweg. Op het kerkhof is dan een klokkenstoel ingetekend.

De historische kern van Nijeberkoop staat niet als archeologisch waardevol terrein geregistreerd op de Archeologische Monumenten Kaart (AMK) (zie bijlagen: Archeologische terreinen en waarnemingen Nijeberkoop). Uit Nijeberkoop zijn drie archeologische vondstmeldingen bekend die in de archeologische database ARCHIS staan geregistreerd (zie bijlage: Uitgebreide rapportage waarnemingen). Het betreffen twee meldingen die te maken hebben met de kerklocatie (waarnemingsnummers 31726 en 238535) en een melding van een stenen werktuig uit het neolithicum of bronstijd (waarnemingsnummer 40060)

Figuur 17: Links FAMKE steentijd-bronstijd; rechts FAMKE ijzertijd-middeleeuwen.

De Friese Archeologische Monumentenkaart Extra (FAMKE) geeft de volgende onderzoeksadviezen in het geval van bodemingrepen in de kern van Makkinga:

- periode steentijd-bronstijd: in het noordelijke deel is een karterend onderzoek 2 (steentijd) bij bodemingrepen > 2500 m² vereist en de rest van Makkinga een quickscan (steentijd) bij bodemingrepen > 5000 m². Aan de oostkant van het dorp ligt nog een gebied waar karterend onderzoek 1 (steentijd) bij bodemingrepen > 500 m² vereist is. Het is niet duidelijk of een deel van deze advieszone binnen het plangebied valt.
- periode ijzertijd-middeleeuwen: voor het gehele plangebied geldt een karterend onderzoek 3 (middeleeuwen) bij bodemingrepen > 5000 m². De stip geeft aan dat de dorpskern nog bepaald moet worden.

Oldeberkoop

Het streekdorp Oldeberkoop is in de middeleeuwen ontstaan op de zandrug tussen de rivieren de Linde en de Tjonger. Het dorp wordt voor het eerst genoemd in 1228, toen Friese strijders in 'Brokope' bij elkaar kwamen om Drenthe in te trekken. In 1328 behoort Oldenbrockop tot de Stellingwerfse parochies die de eisen van de Bisschop van Utrecht inwilligen. Oldeberkoop wordt in 1408 genoemd bij het geschil met Bisschop van Utrecht over hooilanden. In het midden van het dorp staat de Bonifatiuskerk die uit de 12e eeuw dateert.

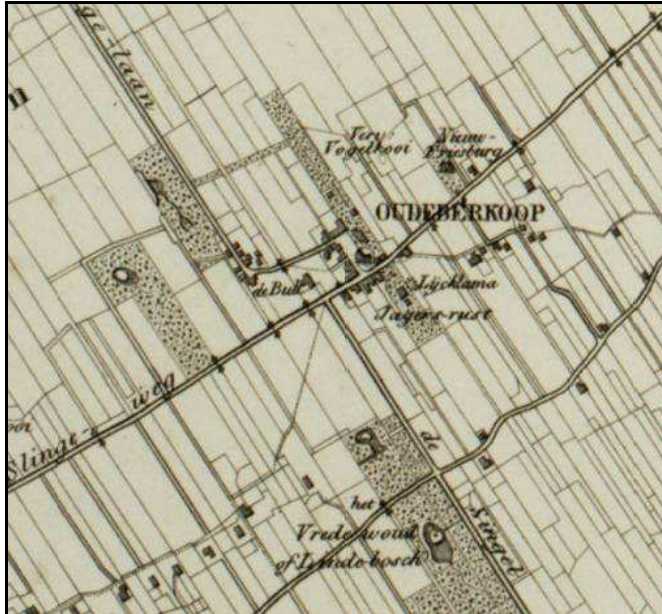
Volgens de geomorfologische kaart ligt Oldeberkoop grotendeels op een zwak golvende grondmorene, bedekt met dekzand (code 3L2) (zie bijlage: Geomorfologische kaart). Ten noorden van Oldeberkoop is het brede beekdal van de Tjonger aanwezig (beekdalbodem met en zonder veen; codes 2R4 en 2R5). Vanaf de hoger gelegen grondmorene lopen dalvormige laagten naar het beekdal. Het westelijke deel van het dorp is aangelegd op een dalvormige laagte zonder veen (code 2R2). Aan de zuidkant van Oldeberkoop is een deel van de bebouwing gesitueerd op dekzandruggen of -koppen (code 3K14). De bebouwing aan de noordwestkant ligt op een veenkoloniale ontginningsvlakte (code 2M44). Rondom Oldeberkoop liggen verschillende niet-moerassige laagtes zonder randwal (incl. uitblazingsbekken) (code 3N5).

De bodemkaart geeft aan dat in en rond de kern van Oldeberkoop de volgende bodemkundige eenheden voorkomen: laarpodzolgroden (code cHn21), veldpodzolgroden (codes Hn21 en Hn23) en in het uiterste noordwesten moerige podzolgroden (code: vWp) (zie bijlage: Bodemkaart gemeente Ooststellingwerf).

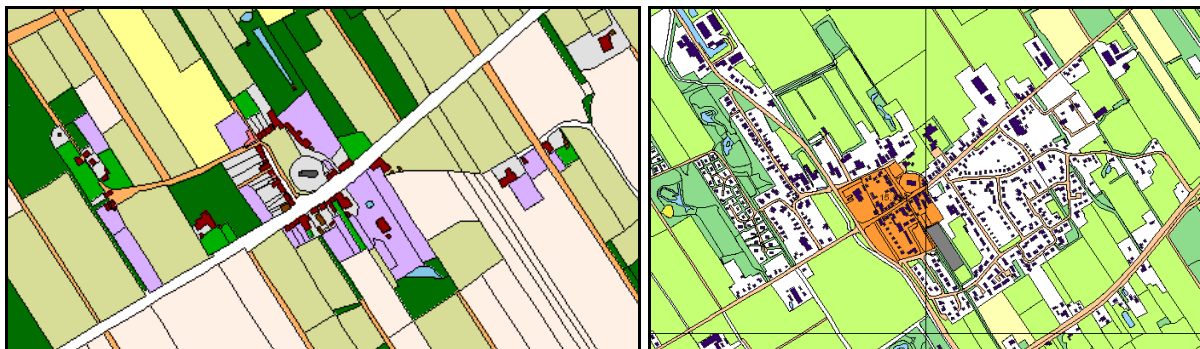
Figuur 18: Links uitsnede uit de kaart van Schotanus 1718; rechts uitsnede uit de kadastrale minuut uit circa 1830.

Op het kadastrale minuutplan (circa 1830) is te zien dat de bebouwing zich concentreert rond de kerk met kerkhof. Rondom Oldeberkoop liggen aan het begin van de 19de eeuw verschillende zogenaamde 'plaisierboschen' van grietman Jan Alberts Willinge, die in en rond Oldeberkoop veel landerijen en behuizingen in bezit had. Op de kaart van Schotanus (1718) staat de bebouwing van Oldeberkoop niet op de juiste manier op de kaart. Op de kaart van Schotanus staan vier 'vogelkooijen' ingetekend. Op de kaart van Eekhoff uit 1849-1859 staat bij deze vogelkooijen aangegeven dat ze vervallen zijn. De parken of plezierbossen staan eveneens ingetekend en één van deze locaties wordt met naam genoemd, het Vredewoud of Lindebosch ten zuiden van Oldeberkoop. Een aantal landhuizen wordt eveneens genoemd, zoals Nieuw Friesburg (gebouwd na circa 1830) en Jagersrust. Bij een verhoging staat de naam Lijklama, de plek van de vroegere Lycklamastins. Deze plek staat ook op de kaart van Schotanus als verhoging met de naam Lyklama aangegeven.

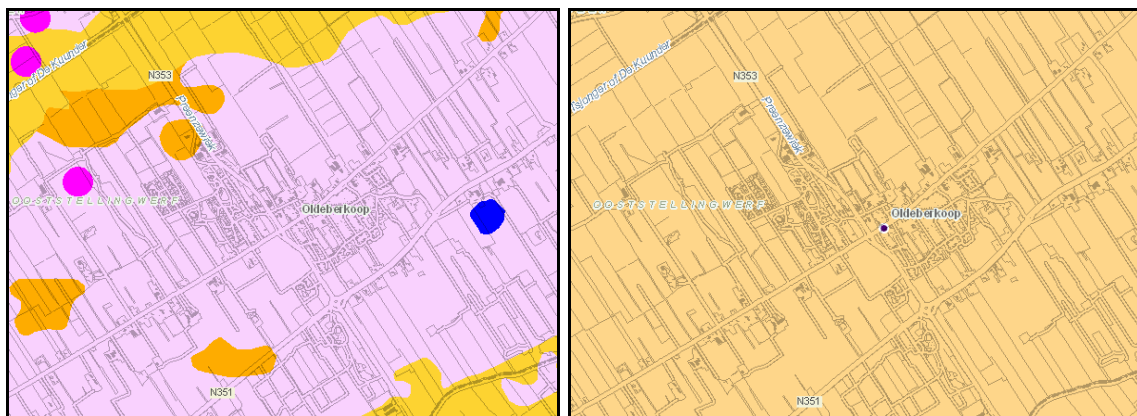
Figuur 19: Uitsnede uit een kaart het gebied rond Oldeberkoop van de hand van Eekhoff (1849-1859).

De historische kern van Oldeberkoop staat als terrein van hoge archeologisch waarde (monumentnummer 15134) geregistreerd op de Archeologische Monumenten Kaart (AMK) (zie bijlagen: Archeologische terreinen en waarnemingen Oldeberkoop en Uitgebreide rapportage monumenten). Dit AMK-terrein staat niet als terrein op de FAMKE aangegeven, omdat de begrenzing van de historische dorpskern niet overeenkomt met de bebouwing in het begin van de 19de eeuw. Bij het begrenzen van historische dorpskernen is de provincie Fryslân uitgegaan van de situatie rond 1800. Het terrein van de historische dorpskern zal aangepast worden bij een nog uit te voeren verdiepingsslag van de FAMKE voor het grondgebied van Ooststellingwerf.

Figuur 20: Links een uitsnede uit de kadastrale minuut (circa 1830) van de historische kern van Oldeberkoop. Rechts het AMK-terrein: historische dorpskern (monumentnummer 15134)

Uit Oldeberkoop zijn twee vondstmeldingen geregistreerd in de archeologische database ARCHIS. Het betreft de melding van een archeologisch onderzoek in 1964 tijdens herstelwerkzaamheden aan de Bonifatiuskerk (waarnemingsnummer 30346) en de vermelding van een schans uit de nieuwe tijd (waarnemingsnummer 40057) (zie bijlage: Uitgebreide rapportage waarnemingen). De laatste vondstmelding slaat waarschijnlijk op de Bekhofschans die echter veel zuidelijker langs de Linde moet hebben gestaan.

Figuur 21: Links FAMKE steentijd-bronstijd; rechts FAMKE ijzertijd-middeleeuwen.

De Friese Archeologische Monumentenkaart Extra (FAMKE) geeft de volgende onderzoeksadviezen in het geval van bodemingrepen in de kern van Oldeberkoop:

- periode steentijd-bronstijd: aan de noordkant is een karterend onderzoek 1 (steentijd) vereist bij bodemingrepen > 500 m² en de rest van Oldeberkoop een quickscan (steentijd) bij bodemingrepen > 5000 m². Aan de oostkant van het dorp ligt nog een gebied waar waarderend onderzoek (dobbe) bij bodemingrepen > 500 m² vereist is.
- periode ijzertijd-middeleeuwen: voor het gehele plangebied geldt een karterend onderzoek 3 (middeleeuwen) bij bodemingrepen > 5000 m². De stip geeft aan dat de dorpskern nog bepaald moet worden.

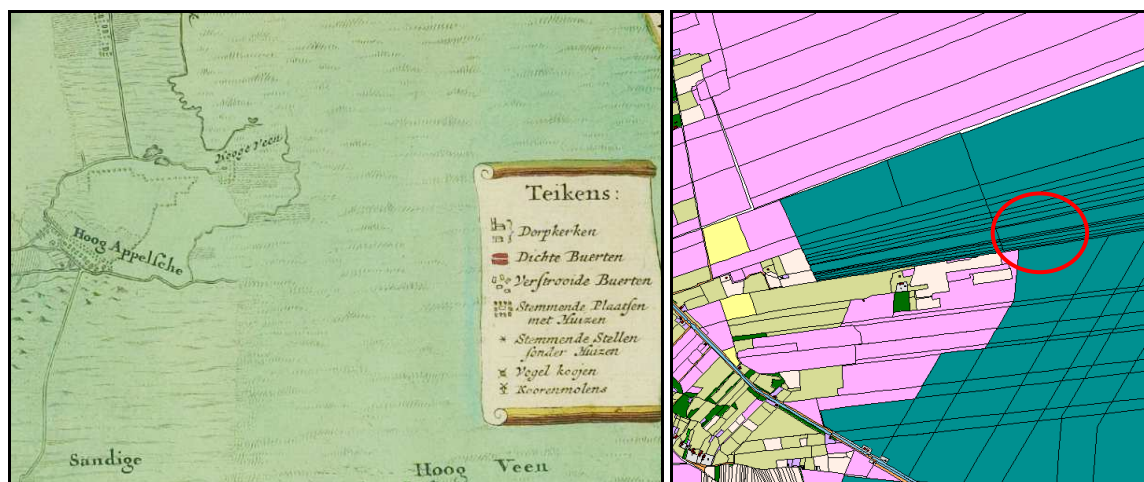
Ravenswoud

Ravenswoud is historisch gezien het jongste dorp uit de gemeente Ooststellingwerf. De geschiedenis van het gebied rond Ravenswoud is verbonden met de verveningswerkzaamheden die in 1827 aan de Vaart Noordzijde in Appelscha van start gingen. De Opsterlandse Compagnonsvaart was rond 1820 ter hoogte van het latere Ravenswoud gekomen en parallel ten noorden van deze vaart werd de Nieuwe Vaart gegraven. Vanuit de Nieuwe Vaart werden percelen voor vervening uitgegeven en werd een reeks parallelle wijken (onderlinge afstand van 225 meter) naar het noorden gegraven. De wijken waren nodig voor de afvoer van turf en de ontwatering van het veengebied. In 1846 werd de kruising van de Derde Wijk en de Eerste Kruiswijk bereikt en de nederzetting Ravenswoud ontwikkelde zich op deze kruising. De eerste bewoners van Appelscha-3de wijk (pas in 1952 Ravenswoud genoemd) waren veenarbeiders die door de veenbazen werden ingezet bij de turfwinning en het graven van wijken in dit gebied. Deze veenarbeiders woonden aanvankelijk in plaggenhutten. Vanaf 1871 werden de eerste huizen gebouwd.

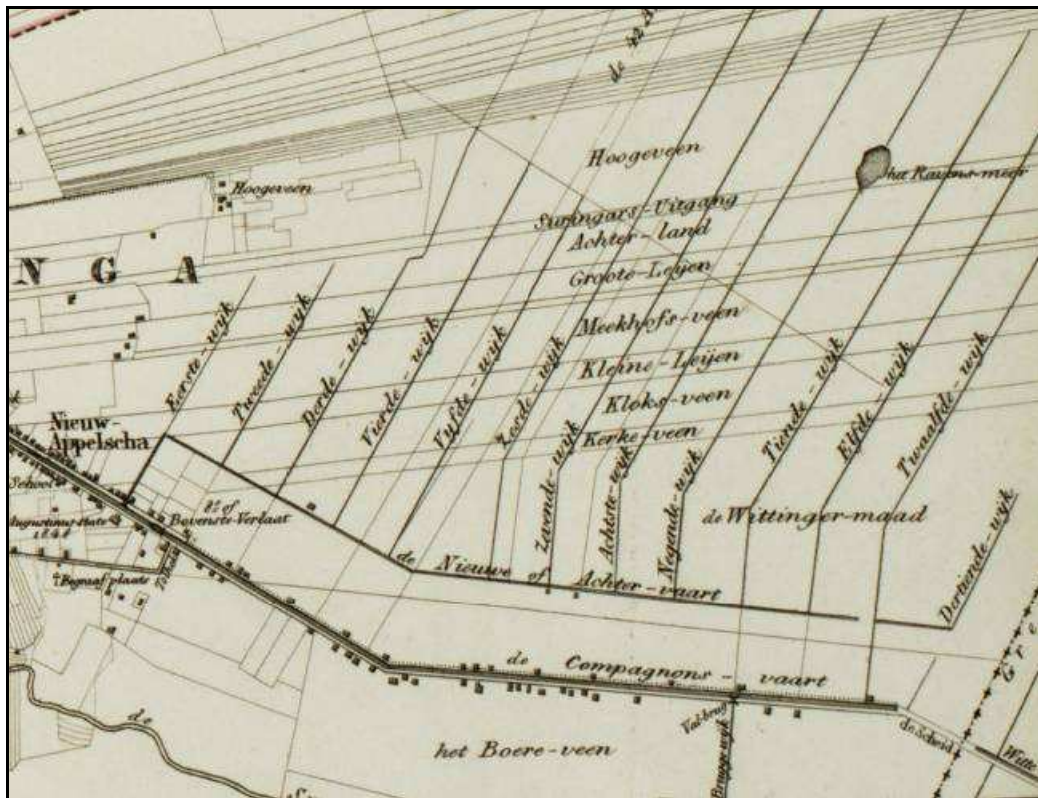
Door de haaks op elkaar staande wegen en waterlopen is indertijd een zeer regelmatig bijna vierkant blok ontstaan, begrensd door de Nieuwe Vaart, Menneweg, Lycklamavaart en Vierde Opwijk. Ongeveer in het centrum van dit vierkant ligt het dorp Ravenswoud langs twee haaks op elkaar staande straten.

Volgens de geomorfologische kaart ligt Ravenswoud op een veenkoloniale ontginningsvlakte (code 2M45) (zie bijlage: Geomorfologische kaart), dit in tegenstelling tot de andere kernen van de gemeente Ooststellingwerf die zijn ontstaan op of op de flank van de grondmorene. Ten zuiden van het dorp is een dekzandrug aanwezig (code 3K14).

De bodemkaart geeft aan dat in en rond de kern van Ravenswoud de volgende bodemkundige eenheden voorkomen: moerige podzolgronden (code zWp) en moerige eerdgronden (code zWz) in de kern van het dorp. Ten zuiden van Ravenswoud ter plekke van de dekzandrug veldpodzolgronden (code Hn23) en ten oosten van het dorp vlierveengronden (code Vp) (zie bijlage: Bodemkaart gemeente Ooststellingwerf).

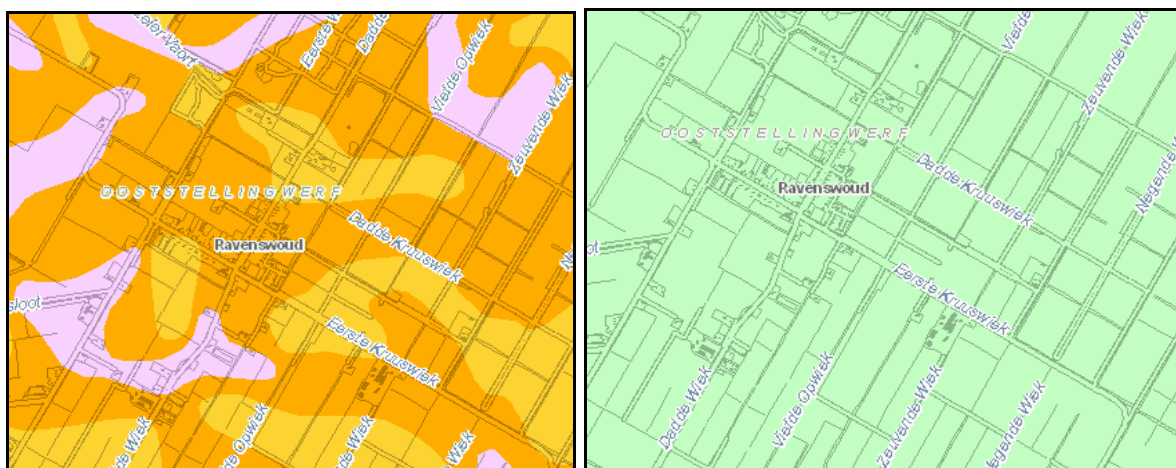
Figuur 22: Links uitsnede uit de kaart van Schotanus 1718; rechts uitsnede uit de kadastrale minuut uit circa 1830 (binnen de rode cirkel de locatie van Ravenswoud).

Figuur 23: Uitsnede uit de kaart van Eekhoff (1849-1859) van het gebied ten noorden van Appelscha.

Op het kadastrale minuutplan (circa 1830) is te zien dat er aan het begin van de 19de eeuw nog geen sprake is van bebouwing in Ravenswoud. Wel zijn er vanuit de Compagnonsvaart en de weg van Fochteloo naar Appelscha percelen getrokken die bij verschillende rijke families in eigendom waren. Het betreft families zoals Lycklama a Nijeholt uit Oldeboorn, Heloma uit Heerenveen en Prakken uit Elsloo. Op de kaart van Schotanus uit 1718 is het gebied nog niet opgedeeld in smalle percelen en wordt het gebied als hoogveen aangegeven. Op de kaart van Eekhoff uit 1849-1859 staan zowel de oudere langgerekte percelen (zie kadastrale minuut in figuur 23) als de Nieuwe of Achtervaart met de daar haaks op gegraven wijken aangegeven. Ter plaatse waar de Derde Wijk op de kaart van Eekhoff een noordelijke wijk, waarschijnlijk de Eerste Kruiswijk, kruist is rond die tijd nog geen bebouwing aanwezig. Iets westelijker ligt wel een bebouwingscluster dat Hoogeveen wordt genoemd en ook al voorkomt op de kadastrale minuut.

De kern van Ravenswoud staat niet als archeologisch waardevol terrein (monumentnummer 15132) op de Archeologische Monumenten Kaart (AMK) geregistreerd (zie bijlagen: Archeologische terreinen en waarnemingen Ravenswoud). Ten noorden van Ravenswoud ligt een veenontginningsgebied dat in 2007 is aangewezen als beschermd gezicht. Het dorp Ravenswoud maakt echter geen deel uit van dit beschermd gezicht. Uit Ravenswoud en directe omgeving zijn ook geen archeologische vondstmeldingen geregistreerd in de archeologische database ARCHIS.

Figuur 24: Links FAMKE steentijd-bronstijd; rechts FAMKE ijertijd-middeleeuwen.

De Friese Archeologische Monumentenkaart Extra (FAMKE) geeft de volgende onderzoeksadviezen in het geval van bodemingrepen in de kern van Ravenswoud:

- periode steentijd-bronstijd: in het overgrote deel van Ravenswoud wordt een karterend onderzoek 1 (steentijd) bij bodemingrepen > 500 m² vereist en in het zuidwestelijke en noordelijke deel een karterend onderzoek 2 (steentijd) bij bodemingrepen groter dan 2500 m². Op de dekzandrug ten zuiden van Ravenswoud een quickscan (steentijd) bij bodemingrepen > 5000 m². Het is niet duidelijk of een deel van deze advieszone binnen het plangebied valt.
- periode ijertijd-middeleeuwen: voor het gehele plangebied geldt dat er voor deze periode geen onderzoek noodzakelijk is.

Waskemeer

Het streekdorp Waskemeer ligt ten westen van Haulerwijk en heette tot 1954 Haulerwijk-Beneden of Beneden Haulerwijk. Dit dorp heeft zijn ontstaan te danken aan de veenontginningen die hier in het midden van de 18de eeuw zijn begonnen. Ten behoeve van de ontginningswerkzaamheden moest er een vaart moest worden gegraven om de afvoer van de gemaakte turf mogelijk te maken. In 1756 is er een overeenkomst getekend met de eigenaresse van Backeveen, barones Thoe Startenbach, dat men de gegraven turf mag afvoeren over de wateren door Backeveen.

Volgens de geomorfologische kaart ligt Waskemeer in zijn geheel op een veenkoloniale ontginningsvlakte (code 2M44) (zie bijlage: Geomorfologische kaart).

De bodemkaart geeft aan dat in en rond de kern van Waskemeer de volgende bodemkundige eenheden voorkomen: veldpodzolgronden (codes Hn21 en Hn23), moerige eerdgronden (code zWp) en ten oosten/zuidoosten van het dorp vlieveengronden (code Vs) (zie bijlage: Bodemkaart gemeente Ooststellingwerf).

Figuur 25: Links uitsnede uit de kaart van Schotanus 1718; rechts uitsnede uit de kadastrale minuut uit circa 1830.

Op het kadastrale minuutplan (circa 1830) is te zien dat de bebouwing van Waskemeer aan weerszijden van Mandewijk, de Oude Wijk en de Haulerwijkstervaart ligt. Op de kaart van Schotanus uit 1718 zijn Haulerwijk en Waskemeer nog helemaal niet aanwezig. Het gebied staat aangegeven als Hoog Veen. Op de kaart van Opsterland zijn de Mandewijk en de Oude Wijk al wel ingetekend, maar staat langs deze wijken nog geen bebouwing ingetekend.

De historische kern van Waskemeer staat niet als archeologisch waardevol terrein op de Archeologische Monumenten Kaart (AMK) (zie bijlagen: Archeologische terreinen en waarnemingen Waskemeer). Ten zuidoosten van Waskemeer ligt in het natuurgebied het Haulerveld een wettelijk beschermd archeologisch monument met daarin bewoningsresten uit het laat paleolithicum en mesolithicum (monumentnummer 9615). Het betreft bewoningssporen van o.a. jagers-verzamelaars van de Hamburgcultuur.

Uit Waskemeer zelf zijn geen archeologische vondstmeldingen bekend zoals deze staan geregistreerd in de archeologische database ARCHIS. In het beschermde monument komen twee vondstmeldingen voor.

Figuur 26: Links FAMKE steentijd-bronstijd; rechts FAMKE ijzertijd-middeleeuwen.

De Friese Archeologische Monumentenkaart Extra (FAMKE) geeft de volgende onderzoeksadviezen in het geval van bodemingrepen in de kern van Waskemeer:

- periode steentijd-bronstijd: in het zuidelijke deel is een karterend onderzoek 1 (steentijd) bij bodemingrepen > 500 m² nodig en in het noordelijke en westelijke deel een quickscan (steentijd) bij bodemingrepen > 5000 m². Helemaal aan de oostkant van het dorp is karterend onderzoek 2 (steentijd) bij bodemingrepen > 2500 m² vereist.
- periode ijzertijd-middeleeuwen: voor het gehele plangebied geldt dat er voor deze periode geen onderzoek vereist is.

Bijlagen:

- Geomorfologische kaart gemeente Ooststellingwerf;
- Bodemkaart gemeente Ooststellingwerf;
- Per kleine kern:
 - o Archeologische terreinen en waarnemingen;
 - o Uitgebreide rapportage monumenten;
 - o Uitgebreide rapportage waarnemingen.

Bijlage 1

Geraadpleegde bronnen en kaarten

Actueel Hoogtebestand Nederland (www.ahn.nl)

Archeologische Monumentenkaart (AMK)

ARCHIS (archeologische database van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)

Atlas Schotanus 1718

Atlas Eekhoff 1849-1859

Friese Archeologische Monumentenkaart Extra (FAMKE)

Grote Historische topografische Atlas Friesland ± 1900 – 1930, schaal 1: 25000. Tilburg 2006.

Grote Historische Provincie Atlas, 1: 25000. Friesland 1853 – 1856. Groningen 1992.

Jager, S. en E. van Ginkel, Assen 2005, *Archeologie van de Stellingwerven. Rendierjagers, boeren en ontginners in het stroomgebied van Tjonger en Linde.*

Karstkarel, K, Leeuwarden 2005, *419 x Friesland. Van Slijkenburg tot Moddergat.*

Luchtfoto's Google Earth.

Minuutplans uit het begin van de negentiende eeuw (watwaswaar.nl en www.hisgis.nl)

Oosterwijk, T.H., Oosterwolde 1977, *Notities uit de Geschiedenis van de Ooststellingwerfse dorpen.*

Bodemkaart van Nederland, schaal 1: 50.000. Stiboka, Wageningen 1985.

Versfelt, H.J. & M. Schroor, 2005. *De atlas van Huguenin; militair-topografische kaarten van Noord-Nederland, 1819-1829.* Historische inleiding en samenstelling door H.J. Versfelt en M. Schroor. Heveskes Uitgevers/Drentse Historische Vereniging, Groningen/Veendam.

Bijlage 2

Archeologische periodes

paleolithicum	tot 8800 v.Chr.
paleolithicum vroeg	tot 300000 C14
paleolithicum midden	300000 – 35000 C14
paleolithicum laat	35000 C14 - 8800 v.Chr.
paleolithicum laat A	35000 - 18000 C14
paleolithicum laat B	18000 C14 -8800 v.Chr.
mesolithicum	8800 - 4900 v.Chr.
mesolithicum vroeg	8800 - 7100 v.Chr.
mesolithicum midden	7100 - 6450 v.Chr.
mesolithicum laat	6450 -4900 v.Chr.
neolithicum	5300 - 2000 v.Chr.
neolithicum vroeg	5300 - 4200 v.Chr.
neolithicum vroeg A	5300 - 4900 v.Chr.
neolithicum vroeg B	4900 - 4200 v.Chr.
neolithicum midden	4200 - 2850 v.Chr.
neolithicum midden A	4200 - 3400 v.Chr.
neolithicum midden B	3400 - 2850 v.Chr.
neolithicum laat	2850 - 2000 v.Chr.
neolithicum laat A	2850 - 2450 v.Chr.
neolithicum laat B	2450 - 2000 v.Chr.
bronstijd	2000 - 800 v.Chr.
bronstijd vroeg	2000 - 1800 v.Chr.
bronstijd midden	1800 - 1100 v.Chr.
bronstijd midden A	1800 - 1500 v.Chr.
bronstijd midden B	1500 - 1100 v.Chr.
bronstijd laat	1100 - 800 v.Chr.
ijzertijd	800 - 12 v.Chr.
ijzertijd vroeg	800 - 500 v.Chr.
ijzertijd midden	500 - 250 v.Chr.
ijzertijd laat	250 - 12 v.Chr.
Romeinse tijd	12 v.Chr. - 450 n.Chr.
Romeinse tijd vroeg	12 v.Chr. - 70 n.Chr.
Romeinse tijd vroeg A	12 v.Chr. - 25 n.Chr.
Romeinse tijd vroeg B	25 - 70 n.Chr.
Romeinse tijd midden	70 - 270 n.Chr.
Romeinse tijd midden A	70 - 150 n.Chr.
Romeinse tijd midden B	150 - 270 n.Chr.
Romeinse tijd laat	270 - 450 n.Chr.
Romeinse tijd laat A	270 - 350 n.Chr.
Romeinse tijd laat B	350 - 450 n.Chr.
middeleeuwen	450 - 1500 n.Chr.
middeleeuwen vroeg	450 - 1050 n.Chr.
middeleeuwen vroeg A	450 - 525 n.Chr.
middeleeuwen vroeg B	525 - 725 n.Chr.
middeleeuwen vroeg C	725 - 900 n.Chr.
middeleeuwen vroeg D	900 - 1050 n.Chr.
middeleeuwen laat	1050 - 1500 n.Chr.
middeleeuwen laat A	1050 - 1250 n.Chr.
middeleeuwen laat B	1250 - 1500 n.Chr.
nieuwe tijd	1500 – heden
nieuwe tijd A	1500 - 1650 n.Chr.
nieuwe tijd B	1650 - 1850 n.Chr.
nieuwe tijd C	1850 – heden

Bijlage 3

Geomorfologie en bodemkunde gemeente Ooststellingwerf

Op de geomorfologische kaart is te zien dat het grootste gedeelte van de gemeente Ooststellingwerf op een 'zwak golvende grondmorene' ligt die is bedekt met dekzand (zie bijlage: Geomorfologische kaart gemeente Ooststellingwerf; code 3L2; lichtgele vlakken). Een grondmorene is het sediment dat door ijskappen (en gletsjers) wordt meegevoerd en onder het ijs wordt afgezet. Aan de noord-, oost en zuidoostkant van de gemeente komen veenkoloniale ontginningsvlaktes voor (code 2M45; lichtgroene vlakken). Op de grondmorenes, maar in een enkel geval ook op de veenkoloniale vlaktes bevinden zich 'dekzandruggen met of zonder oud bouwlanddek' (esdekken) (code 3K14; dondergele vlakken). In het oosten van de gemeente is een 'plateauachtige veenrest' aanwezig, het Fochteloërveen (code 3F9; lichtpaarse/roze vlak). Van noordoost naar zuidwest lopen rivierdalen (Tjonger en Linde) die als 'rivierdalbodem met veen' op de geomorfologische kaart staan aangegeven (code 2R4; donkergroene vlakken), hier en daar geflankeerd door zogenaamde 'glooiingen van rivierdalszijde' (code 3H11; lichtbruine vlakken).

De gemeente Ooststellingwerf kent daarnaast een groot aantal dobbes of pingoruïnes (blauwe vlekken). Pingoruïnes zijn ontstaan in de laatste ijstijd, het weichselien (tot circa 10.000 v. Chr.). Tijdens dit weichselien was Nederland niet door landijs bedekt maar was hier een toendra aanwezig. Op zwakke(re) plekken in de bevroren bodem kon grondwater onder druk doordringen tot in de bovengrond waar het water vervolgens bevroor. Hierdoor vormde zich een ijsklomp die geleidelijk door bleef groeien waardoor een heuvel ontstond. Aan het einde van de ijstijd smolten de ijsklompen geleidelijk. De omhooggetilde bodem gleed van de pingo af en vormde zo een ringwal rond de smeltende ijsklomp. Uiteindelijk bleef een ringwal met daarbinnen een meertje over. Deze meertjes waren aantrekkelijk als (tijdelijke) vestigingsplaats voor jager-verzamelaars in verband met de aanwezigheid van water en de nabijheid van voedsel. Rondom pingoruïnes worden vaak resten uit de steentijd aangetroffen. In de meertjes zijn stuifmeelkorrels ofwel pollen neergeslagen die ons meer kunnen vertellen over de vegetatiegeschiedenis van het gebied door de eeuwen heen. Zo ook over de komst van de eerste landbouwers rond 4000 v. Chr. in Noord-Nederland. Deze pingoruïnes zijn zowel landschappelijk als archeologisch van grote waarde.

De bodemkaart geeft aan dat in het grootste gedeelte van de gemeente Ooststellingwerf veldpodzolgronden, laarpodzolgronden en haarpodzolgronden voorkomen (zie bijlage: Bodemkaart; codes: Hn21, Hn23, cHn21, cHn23 en Hd21; lichtbruine vlakken). Bewoningsresten uit de prehistorie (met name de steentijd) bevinden zich vooral op podzolgronden. Een podzolbodem ontwikkelt zich in dekzand met een goede ontwatering, waardoor dergelijke droge bodems geschikt waren voor bewoning.

Op de hogere zandgronden komen hoge zwarte enkeerdgronden voor, de zogenaamde essen of oude akkercomplexen (code: pZg23; donkerbruine vlakken). Op een aantal plaatsen in de gemeente Ooststellingwerf ligt de keileem (grondmorene) dicht aan het oppervlak (code: KX; rode vlakken). Dit is bijvoorbeeld het geval bij Oldeberkoop. In het bos- en zandgebied ten zuidoosten van Appelscha komen duinvaaggronden en vlakvaaggronden voor (code Zd21 en Zn21; gele vlekken).

In de rivierdalen komen beekveengronden (code pZg23; gele vlakken) en koopveengronden (code hVc; donkerblauwe vlakken) voor. Langs de dalen liggen moerige eerdgronden (code zWz; paarse vlakken) en moerige podzolgronden (code vWp; paarse vlakken).

In de buurt van het Fochteloërveen liggen meerveengronden en vlierveengronden (codes: zVz en Vz; donkerblauwe vlakken). Het Fochteloërveen staat op de bodemkaart aangegeven als 'veen in ontginning' (code Avo; lichtblauwe vlakken).